

JÁN VEREŠÍK

PRÍSPEVOK K FUNKCIONÁLNEJ KLASIFIKÁCII MIEST
SLOVENSKA R. 1961

This article deals with the functional classification of towns in Slovakia based on the analysis of functional structure of the population in the year 1961. The base of the classification is the structure of the basic group in which beside the active resident population also the commuting population was included.

V posledných troch desaťročiach, no najmä po druhej svetovej vojne, dostali sa do popredia záujmu a výskumnej činnosti pracovníkov z geografie miest tri problémy: otázka funkcií miest, otázka ich strediskovosti a zón vplyvu a otázka typológie miest. Všetky sú v úzkej spojitosti a nadväznosti. Záujem o ich riešenie vyplýva hlavne z toho, že takmer všetci geografi jednoznačne považujú za kľúč pre pochopenie vzniku a vývoja miest, ich rozloženia a funkcií ich ekonomickú štruktúru. Odráža sa to v prácach všetkých významnejších geografických škôl: sovietskej (Baranskij, Sauškin, Konstantinov, Pokšiševskij, Davidovič, Majergojz), francúzskej (George, Chabot, Le Guen), švédskej (Olsson, Alexandersson), americkej (Harris, Mayer, Nelson), poľskej (Kostrowicki, Kosiński) i nemeckej (Neef, Kramm, Boesler). V československej geografii miest sa v minulosti kládol dôraz skôr na analytické štúdie, týkajúce sa topografickej a geografickej polohy miest vo vzťahu k ich sídelnej základni a širšiemu zemepisnému prostrediu alebo na štúdium pôdorysu a fyzionómie miest. Výnimku tvorili práce J. Moschelesovej. V povojnových rokoch však rastie záujem našich geografov o riešenie aktuálnej problematiky z geografie miest a objavujú sa práce o vplyvoch miest na ich zázemie, o strediskovosti sídiel i o funkcionálnej štruktúre miest. Tejto problematike venujeme aj našu krátku štúdiu, v ktorej sa pokúsime na základe funkcionálnej štruktúry obyvateľstva urobiť klasifikáciu miest Slovenska k roku 1961.

1. ZHODNOTENIE ZAHRANIČNEJ A DOMÁCEJ LITERATÚRY

Z hľadiska vývoja metód triedenia miest na funkcionálne typy a použitých kritérií pri vymedzovaní typov môžeme rozdeliť štúdie o funkcionálnych typoch do štyroch skupín.

Prvú skupinu tvoria práce, v ktorých sa funkcionálne typy miest vyčleňujú na základe štruktúry zamestnania všetkého alebo aktívneho obyvateľstva. Popud k takémuto štúdiu sídiel dal už začiatkom tohto storočia A. Hettner (16). Roku 1930 sa objavila v SSSR prvá práca I. K. Vologodceva o hospodárskej štruktúre ukrajinských miest, spracovaná na základe údajov o zamestnaní obyvateľstva. Podobnú prácu publikovala u nás r. 1932 J. Moschelesová (42) a v Maďarsku r. 1938 T. Mendöl (39). Za klasickú prácu tejto

skupiny sa zvykne považovať štúdia Ch. D. Harrisa o funkcionálnych typoch miest v USA (13). Harris v nej skúmal mestá USA nad 10 000 obyvateľov a rozdelil ich na 8 typov. V svojej práci sa opiera o údaje zo sčítania ľudu, priemyselných závodov a obchodov (census of business) i o niektoré iné informácie, týkajúce sa najmä univerzitných miest.

W. William-Olsson na základe údajov o zamestnaní obyvateľstva zo sčítania ľudu uskutočnil funkcionálnu klasifikáciu sídiel Švédska (46) a vyhotovil mapu funkcionálnych typov miest Európy s počtom obyvateľov nad 10 000 (47). Pre všetky mestá vyhotovil diagram percentuálneho zastúpenia obyvateľstva v šiestich hlavných hospodárskych odvetviach, ktoré zhrnul do dvoch skupín; priemyslu a služieb, a mestá s prevažujúcim priemyslom rozdelil na 9 podskupín. Olssonovu metódu použili niektorí ďalší geografi, a to Enequist (11), Y. Ogasawara (45) pri funkcionálnej klasifikácii japonských miest, H. J. Keuning (24) pri klasifikácii holandských miest.

L. L. Pownall spracoval funkcionálnu štruktúru novozélandských miest (48). Podelil ich na veľkostné skupiny, vypočítal priemery jednotlivých zamestnaneckých kategórií a na základe odchýlok od priemerov klasifikoval mestá. Ak mesto malo viac funkcií, zaradil ho súčasne do viacerých funkcionálnych typov. Podobnú metódu použil K. Wejchert (65) pri klasifikácii poľských miest.

Do tejto skupiny treba zaradiť aj dve práce H. J. Nelsona (43, 44) o mestách USA nad 10 000 obyvateľov. Nelson na rozdiel od predchádzajúcich autorov nebral do úvahy obyvateľstvo zamestnané v poľnohospodárstve a lesníctve, ktoré považoval za nemestské, a taktiež komunálne služby, lebo nemajú väčší význam v rámci širšieho zázemia mesta. Vypočítal priemerné hodnoty zamestnaných v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva podľa veľkostných skupín miest a vymedzil typy na základe štandardnej odchýlky. V inej práci (44) potom charakterizoval jednotlivé typy miest podľa rôznych znakov (rastu obyvateľstva za posledné desaťročie, vekovej skladby, podielu mužov a žien v produktívnom veku, vzdelania obyvateľstva a i.).

Od sovietskych geografov zaraďujeme sem ešte práce A. A. Minca a B. S. Choreva (41) o typológii sovietskych miest, V. V. Vorobjeva (62) o sídlach juhovýchodnej Sibíri a V. V. Bodrina (8) o maďarských mestách. Bodrin klasifikáciu maďarských miest uskutočnil na základe štatistík o ich hospodárskej štruktúre z roku 1930 a 1950 a poukázal na významné zmeny vo funkcionálnej skladbe maďarských miest za obdobie 20 rokov.

Druhú skupinu prác o funkcionálnej klasifikácii miest tvoria práce, v ktorých sa vychádza z tzv. funkcionálnej štruktúry obyvateľstva. To znamená, že sa neberie do úvahy všetko obyvateľstvo, ale len aktívne, ktoré sa rozdeľuje ďalej na skupinu základnú, čiže mestotvornú a doplňujúcu alebo mestoobsluhujúcu. Diferencovanie na základnú a doplňujúcu skupinu je dané ich účinkovaním pri vzniku a vývoji miest. Základná skupina zahŕňa obyvateľstvo zamestnané v podnikoch, závodoch a ústavoch, ktorých význam presahuje rámec mesta, a ktoré sú odrazom jeho ekonomicko-geografickej polohy i úlohy v rámci širšieho zázemia. Obyvateľstvo doplňujúcej skupiny je zamestnané v podnikoch a inštitúciách, ktoré slúžia hlavne pre potreby mesta, a preto doplňujúca skupina má len druhotný význam. Autormi funkcionálnej metódy klasifikovania miest boli ekonómovia a urbanisti, z ktorých spomenieme J. P. Levčenka (34) z SSSR a H. Hoyta (17, 18) z USA. Geografi prevzali ich koncepciu a použili ju hlavne pri analytických štúdiách. Ako prvý ju uplatnil J. Kostrowicki pri klasifikácii miest Poľska (31).

Pri vyčleňovaní mestotvornej skupiny autori postupujú buď nepriamou metódou zostrojením tzv. štandardného modelu mesta a vymedzením typov na základe prevýšenia štandardného modelu, alebo priamym začleňovaním jednotlivých podnikov a zariadení do

mestotvornej či doplňujúcej skupiny na základe šetrenia v jednotlivých podnikoch a inštitúciách alebo z materiálov zo sčítania ľudu. Podkladom pre typizáciu je mestotvorná skupina a typy sa určujú na základe významu jednotlivých odvetví v nej.

Do prvej podskupiny môžeme zaradiť práce G. Alexanderssona a Le Guena.

G. Alexandersson (2) pri klasifikácii miest USA vychádzal z mestských povolaní, t. j. bez obyvateľstva zamestnaného v poľnohospodárstve, lesníctve a rybolove. Rozdelil obyvateľstvo na miestne (ubiquitous, sporadic), mestotvorné (city forming) a obslužné (city serving). Mestoobsluhujúcu skupinu odvodil z variačnej krivky stanovením koeficientu „k“ v 5 % rade skúmaných miest. Zaradil mestá do troch skupín podľa prevýšenia koeficientu „k“ v určitom odvetví.

Le Guen (33) rozdelil aktívne obyvateľstvo francúzskych miest s počtom obyvateľov nad 20 000 do troch skupín: zamestnaných v priemysle, obchode a službách. Naniesol percentuálne hodnoty týchto skupín pre jednotlivé mestá na korelatívnom trojstrannom diagrame a vyčlenil podľa zoskupenia bodov v diagrame dva subtypy priemyselných miest — centrá služieb a obchodné centrá.

Z amerických geografov metódu funkcionálnej štruktúry uplatnil J. Alexander (1) pri výskume miest Oshkosh a Madison. Mestotvornú skupinu označil ako basic, doplňujúcu skupinu ako non-basic a sledoval ich podiel B/n (Basic/non-basic).

J. Kostrowicki a L. Kosiński použili pri vyčleňovaní mestotvornej a doplňujúcej skupiny metódu priameho šetrenia.

J. Kostrowicki (31) skúmal všetky sídla Poľska, ktoré mali r. 1949 vyše 1000 obyvateľov a v ktorých sa zamestnávalo poľnohospodárstvom menej ako 50 % obyvateľov. Rozdelil ich na dve veľké skupiny: na sídla špecializované, s prevahou jednej funkcie a na lokálne centrá, v ktorých nemá prevahu žiadna funkcia. Podľa počtu zamestnaných v priemysle rozlíšil sídla priemyselné, kde vyše 50 % zamestnaných v mestotvornej skupine pracuje v priemysle, silno priemyselné, v ktorých 35—50 % mestotvorného obyvateľstva pracuje v priemysle a sídla priemyselné, v ktorých zamestnaní v priemysle tvoria 20—35 % mestotvornej skupiny. Na tom istom princípe ako priemyselné sídla vymedzil aj iné sídla so špecializovanými funkciami, sídla obchodno-dopravné, dopravné a rekreačné.

Funkcionálnu metódu klasifikácie miest ďalej spresnil a rozviedol L. Kosiński. V početných prácach sa zaoberal problémom funkcionálnej štruktúry teoreticky (26, 28, 29) a prakticky ju aplikoval na poľských mestách (27, 30). Funkcionálnu štruktúru sledoval podľa veľkostných skupín miest a podľa nich aj odlišil tri hlavné skupiny funkcionálnych typov: mestá so zložitými funkciami, mestá so špecializovanými funkciami a obytné (satelitné) mestá. Mestá so špecializovanými funkciami členil ďalej podľa prevládajúcej funkcie. Z funkcionálnej štruktúry obyvateľstva vylúčil obyvateľstvo zamestnávajúce sa poľnohospodárstvom.

Tretiu skupinu prác o funkcionálnej štruktúre miest predstavujú práce, ktoré pri klasifikácii vychádzajú zo zamestnania obyvateľstva, ale priberajú aj ďalšie kritériá. Sem patrí práca J. Rajmana (49), ktorý klasifikoval mestá Krakovského vojvodstva na základe štruktúry aktívneho obyvateľstva s tým, že do úvahy vzal aj obyvateľstvo aktívne dochádzajúce za zamestnaním do jednotlivých centier. Avšak mestotvornú a doplňujúcu skupinu nevyčleňoval.

Do tejto skupiny sa zaraďujú ďalej práce rumunských geografov I. Sandra, V. Cuca, P. Poghirca (51, 52), V. Michăilescu, C. Herbsta a I. Băcănaru (40), ktorí klasifikovali rumunské mestá na základe komplexných kritérií. Vychádzali zo štruktúry aktívneho obyvateľstva, u ktorého rozlíšili mestotvornú a doplňujúcu zložku, ale pre vymedzenie typov použili aj ďalšie kritériá, ako veľkosť miest, vzrast obyvateľstva, spádové územia

miest, geografickú polohu miest a rôzne ekonomické ukazovatele (hrubú hodnotu výroby, výrobnú špecializáciu a i.).

Komplexné kritériá pre klasifikovanie miest SSSR použil aj O. A. Konstantinov (25).

Konečne do štvrtej skupiny možno zaradiť také práce, ktoré pri klasifikácii nevychádzajú zo zamestnania obyvateľstva, ale z úplne iných kritérií. Taká je napr. práca L. Straszewicza (58). L. Straszewicz považoval pri svojej práci za najlepšieho ukazovateľa pri klasifikácii poľských miest veľkosť a štruktúru cirkulácie obeživa. Poľské mestá klasifikoval podľa štruktúry a veľkosti obchodného obratu, pričom prihliadal: a) na podiel mzdového fondu štátnych úradov v celomestskom mzdovom fonde, b) na rozsah platobných bilancií v každom odvetví činnosti, c) na priemerný príjem a obrat v maloobchode a v službách na 1 obyvateľa, d) na index zmeny tovaru a služieb.

V československej geografickej literatúre bola prvá práca na tému funkcionálnej klasifikácie miest publikovaná r. 1932. J. Moschelesová (42) v nej klasifikovala mestá Československa s počtom obyvateľov nad 10 000. Sledovala podiel obyvateľstva v piatich hlavných odvetviach národného hospodárstva na základe sčítania ľudu r. 1921. Vyčlenila tzv. „klúčové povolania“, ku ktorým prislúchalo viac ako 10 % obyvateľstva a podľa nich rozlíšila funkcionálne typy československých miest.

Ct. Votrubec (63) riešil problém typov miest Československa v rámci štúdie o súčasnom stave a ďalšom vývoji československých miest. Podľa štruktúry zamestnania obyvateľstva a funkcií rozlíšil 10 typov miest: 1. metropoly, 2. krajské centrá, 3. priemyselné mestá s podskupinou banských miest, 4. mestá s výrazným podielom zamestnaných v doprave, 5. regionálne centrá a obchodné mestá, 6. robotnícke obytné mestá, 7. mestá s viacerými funkciami, 8. mestské rezervácie, 9. kúpele, 10. iné mestá.

Funkcionálnu klasifikáciu miest a prechodných sídiel Slovenska k roku 1950 spracoval O. Bašovský (6). Klasifikoval mestá Slovenska na základe zamestnania obyvateľstva, pričom za mestá a prechodné sídla považoval také, v ktorých sa z celkového počtu činného obyvateľstva zamestnávalo poľnohospodárstvom menej ako 35 %. Pri vymedzovaní funkcionálnych typov vychádzal z podielu zamestnaných (z priemerov) v jednotlivých odvetviach z celkového počtu nepoľnohospodárskeho obyvateľstva. Pri vymedzovaní funkcionálnych typov rozčlenil aktívne obyvateľstvo na skupinu mestotvornú a doplnujúcu. Za mestotvornú skupinu považoval všetko aktívne nepoľnohospodárske obyvateľstvo bez ohľadu na to, či je zamestnané v podnikoch miestneho alebo nadmiestneho významu, do mestoobsluhujúcej skupiny zaradil iba obyvateľstvo zamestnané v poľnohospodárstve. Rozlíšil 5 typov sídiel so zložitými funkciami, 7 typov so špecializovanými funkciami a sídla obytné (satelitné).

2. PRAMENE A METÓDA PRÁCE. VYČLENENIE MESTOTVORNEJ A DOPLŇUJÚCEJ SKUPINY

Pri analýze funkcionálnej štruktúry obyvateľstva miest Slovenska sme vzali do úvahy tie sídla, ktoré ako mestá označila osobitná pracovná komisia pri bývalom Štátnom štatistickom úrade v Prahe, zložená z demografov, geografov, sociológov a urbanistov. Komisia vyhodnotila všetky obce ČSSR s počtom obyvateľov nad 1000 obyvateľov podľa 67 znakov, ktoré by malo mesto vykazovať. Zoznam miest i použité kritériá pri ich vymedzovaní boli vypublikované v Sborníku čs. spoločnosti zemepisné (55). Podľa neho na Slovensku bolo r. 1961 109 miest, z toho 32 krajských a okresných, 19 ostatných a 59 malých miest. Medzi mestá nebolo zaradené 13 administratívnych obcí, ktoré mali vyše 5000 obyvateľov, ale nevykazovali mestský charakter (malá hustota obyvateľstva,

nízka zástavba, veľký počet obyvateľov zamestnaných v poľnohospodárstve, nedostatočná vybavenosť službami atď.) — Horné Srnie, Sládkovičovo, Kolárovo, Nesvady, Sládečkovce, Dvory nad Žitavou, Tvrdošovce, Palárikovo, Čierny Balog, Oščadnica, Turzovka, Detva a Hriňová. Aj keď sa nám zdá, že pri malých mestách by bolo treba urobiť malé korektúry, resp. doplnenia, vzali sme mestá určené komisiou za základ pre našu prácu, lebo v tejto štúdii nie je možné zaoberať sa aj otázkou pojmu mesta na Slovensku, ktorej riešenie by si vyžadovalo hlbšie a všestranné analýzy.

Podkladom pre analýzu funkcionálnej štruktúry obyvateľstva miest Slovenska nám bol materiál zo sčítania ľudu z 1. marca 1961 a údaje o počte žiakov stredných, odborných a vysokých škôl, získané na Povereníctve školstva v Bratislave. Pri klasifikácii sme vychádzali z mestotvornej skupiny aktívneho obyvateľstva. Zozbieranie a spracovanie materiálu sme urobili v troch etapách. V prvej sme získali a vyhodnotili údaje o zamestnaní aktívneho obyvateľstva bývajúceho v meste, ktorý nám poskytla Ústredná komisia ľudovej kontroly a štatistiky, pracovisko v Bratislave. Tieto údaje boli pre funkcionálnu klasifikáciu nevyhovujúce, keďže nezahrňovali obyvateľstvo dochádzajúce do zamestnania, ktorého časť sa zúčastňuje na mestotvornej skupine obyvateľstva mesta a na druhej strane zasa nevyčleňovali tú časť aktívneho obyvateľstva, ktoré odchádzalo za zamestnaním mimo mesta. Nakoľko takmer polovica mužov a tretina žien má u nás pracovisko mimo obce trvalého bydliska, pohyb za zamestnaním do miest vykazuje značné rozmery a treba ho rozhodne zohľadniť pri funkcionálnej štruktúre obyvateľstva mesta. Preto v druhej etape bolo potrebné zistiť počet obyvateľov dochádzajúcich do jednotlivých miest podľa miesta bydliska i podľa zamestnania a súčasne vyčleniť obyvateľstvo miest odchádzajúce za prácou do iných centier. Urobili sme tak na základe tabeľačných pásov, ktoré dal vyhotoviť Geografický ústav ČSAV v Brne z diernych štítkov sčítania ľudu, pri ktorom sa po prvý raz zisťovala aj dochádzka do zamestnania. V tabeľačných pásoch bolo osobitne odlišené aktívne obyvateľstvo bývajúce a pracujúce v mieste, obyvateľstvo bývajúce a odchádzajúce za prácou do iných centier a obyvateľstvo dochádzajúce do práce podľa 99 hospodárskych a priemyselných odvetví. V tretej etape sme z aktívneho obyvateľstva bývajúceho v meste a dochádzajúceho do mesta za prácou vyčlenili mestotvornú a doplnujúcu skupinu. K tomu bolo treba siahnúť po pramennom materiáli, sčítacích hárkoch zo sčítania ľudu z roku 1961. Pre obrovské množstvo materiálu museli sme sa uspokojiť s výberovou metódou, ktorá sa osvedčila L. Kosiňskému. Výskumom sme zahrnuli 20 % sčítacích hárkov pri väčších mestách a 25 % sčítacích hárkov pri malých mestách. To isté sa týkalo dochádzajúceho obyvateľstva, ktoré sme podľa obcí trvalého bydliska zistili už predtým z tabeľačných pásov. Správnosť údajov sme si overili s výsledkami, ktoré sme obdržali pri detailnom výskume funkcionálnej štruktúry obyvateľstva niektorých miest juhozápadného Slovenska, v ktorých sme šetreniu podrobili všetko aktívne obyvateľstvo. Presné vyčlenenie obyvateľstva zamestnaného v poľnohospodárstve, komunálnom a bytovom hospodárstve, ktoré sme nezahrnuli do mestotvornej skupiny, ale i niektorých odvetví priemyslu a iných hospodárskych odvetví nám umožnili podrobné údaje z tabeľačných pásov.

Vyčlenenie mestotvornej a doplnujúcej skupiny sme uskutočnili z aktívneho obyvateľstva bývajúceho v meste a dochádzajúceho za zamestnaním do mesta. Pri zaradovaní obyvateľstva do mestotvornej a doplnujúcej skupiny sme postupovali obdobne, ako navrhujú sovietski a poľskí autori. Do mestotvornej skupiny sme zahrnuli len aktívne obyvateľstvo zamestnané v podnikoch a inštitúciách nadmiestneho významu, kým do doplnujúcej skupiny sme zaradili aktívne obyvateľstvo zamestnané v podnikoch a zariadeniach miestneho významu. Zoznam podnikov mestoobslužného charakteru podáva práca O. Staněka (56). Pri štruktúre obyvateľstva nevzali sme do úvahy obyvateľstvo

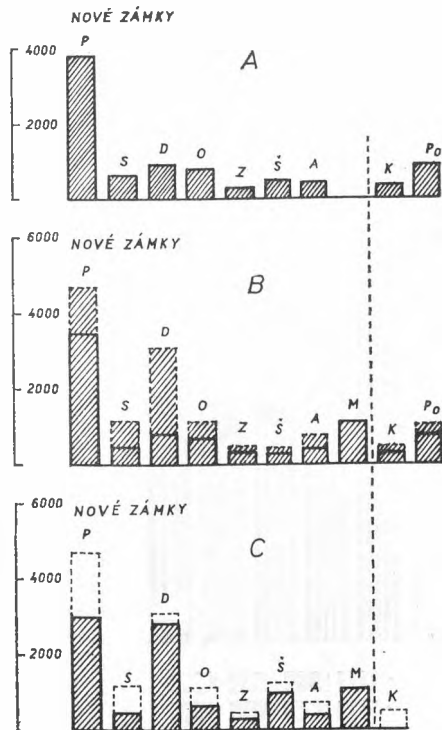
poľnohospodárske, ktoré nespĺňa mestotvornú úlohu a nebolo ho možné zaradiť ani do doplňujúcej skupiny, keďže jeho existencia nie je podmienená existenciou obyvateľstva mestotvorného. Výnimku by azda bolo možné urobiť pri mestách na úpätí Malých Karpát, ktorých obyvateľstvo je zamerané na vinohradníctvo a ktoré môže mať určitý mestotvorný charakter. Tento jav si všimol P. George (12) pri niektorých malých vinohradníckych mestách vo Francúzsku. Naproti tomu do mestotvornej skupiny sme zaradili všetkých vysokoškolských študentov a 50 % žiakov odborných škôl a vyšších ročníkov stredných všeobecnovzdelávacích škôl, teda škôl, ktoré majú význam nadmiestny a viažu žiakoch dochádzkou zo širšieho okolia. V mestotvornej skupine sme odlišili aktívne obyvateľstvo odchádzajúce za zamestnaním mimo mesta bez ohľadu na jeho zamestnanie, keďže jeho príjem prispieva k ekonomii mesta.

Oproti iným prácam, ktoré vymedzujú funkcionálne typy zo základnej, mestotvornej skupiny obyvateľstva, v našej práci sme zohľadnili nielen aktívne mestotvorné obyvateľstvo bývajúc v meste, ale aj mestotvorné obyvateľstvo dochádzajúce za zamestnaním a jeho významný podiel na mestotvornej skupine, čo sa obzvlášť markantne prejavuje pri mestách s priemyselnou funkciou, v ktorých je dochádzka do zamestnania veľká.

V mestotvornej skupine sme odlišili tieto odvetvia národného hospodárstva: 1. priemysel, 2. stavebníctvo, 3. dopravu, 4. obchod a peňažníctvo, 5. zdravotníctvo a sociálnu starostlivosť, 6. školstvo a kultúru, 7. administratívu a iné, 8. obyvateľstvo pracujúce mimo mesta.

Obraz o postupe získavania a spracovania materiálu v troch fázach nám podáva obr. 1 na príklade Nových Zámok. Na obrázku sú znázornené tri štruktúry aktívneho obyvateľstva, v časti A štruktúra aktívneho obyvateľstva bývajúceho v Nových Zámkoch,

Obr. 1. Štruktúry aktívneho obyvateľstva Nových Zámok. A — štruktúra aktívneho obyvateľstva bývajúceho v Nových Zámkoch; B — štruktúra aktívneho obyvateľstva bývajúceho v Nových Zámkoch a dochádzajúceho do práce do Nových Zámok s vyčlenením odchádzajúcich za prácou mimo mesta (stĺpčeky orámované súvislou čiarou označujú aktívne obyvateľstvo bývajúc a pracujúce v Nových Zámkoch); C — štruktúra mestotvornej a doplňujúcej skupiny vymedzených z aktívneho obyvateľstva bývajúceho i dochádzajúceho (stĺpčeky olemované súvislou čiarou označujú štruktúru mestotvornej skupiny, časť stĺpčekov olemovaných pretrhanou čiarou označuje obyvateľstvo doplňujúcej skupiny); P — priemysel, S — stavebníctvo, D — doprava, O — obchod a peňažníctvo, Z — zdravotníctvo, Š — školstvo a kultúra, A — administratíva a iné, M — pracujúci mimo mesta, K — komunálne služby, Po — poľnohospodárstvo.

v časti B štruktúra aktívneho obyvateľstva bývajúceho a dochádzajúceho do zamestnania do Nových Zámkov s vyčlenením odchádzajúcich za prácou do iných centier, a v časti C štruktúra mestotvornej a doplnujúcej skupiny, vyčlenených z aktívneho obyvateľstva bývajúceho i dochádzajúceho.

3. FUNKCIONÁLNE TYPY MIEST A ICH ROZMIESTENIE

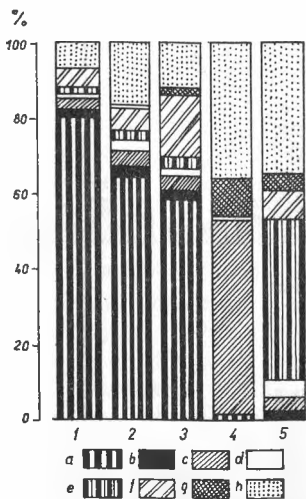
Na základe analýzy všetkých miest Slovenska podľa hore uvedených kritérií odlišili sme pre rok 1961 tri hlavné skupiny funkcionálnych typov:

- A. Mestá so špecializovanými funkciami (monofunkčné),
- B. Mestá so zložitými funkciami (mnohofunkčné),
- C. Mestá obytné (satelitné).

A. *Mestá so špecializovanými funkciami.* Do skupiny miest so špecializovanými funkciami sme zaradili mestá, v ktorých aktívne obyvateľstvo zamestnané v niektorom odvetví národného hospodárstva prevyšuje polovicu obyvateľstva mestotvornej skupiny. Sú to monofunkcionálne mestá s veľmi výraznou jednou funkciou. Zo 109 miest na Slovensku patrí do skupiny miest so špecializovanými funkciami 34, z toho 14 je v 1. veľkostnej skupine s počtom obyvateľov do 5000, 13 v druhej veľkostnej skupine s počtom obyvateľov 5–10 000, 5 v tretej s počtom obyvateľov 10–20 000 a 2 v štvrtej s počtom obyvateľov 20–50 000 (tab. 1). Podľa funkcie, ktorá v nich prevláda, môžeme ich rozdeliť na mestá priemyselné, centrá dopravné a centrá liečebno-rekreačné.

Priemysel ako mestotvorná funkcia nadobúda v našich mestách čoraz väčší význam. Vyplýva to z kľúčovej úlohy výroby v hospodárskom a spoločenskom živote. Podľa zastúpenia zamestnaných v priemysle v mestotvornej skupine môžeme rozlíšiť mestá silno priemyselné, priemyselné a priemyselné so subdominantnou funkciou služieb.

1. Mestá silno priemyselné sú najšpecializovanejším funkčným typom našich miest. V priemysle tu pracuje vyše 70 % zamestnaných v mestotvornej skupine. Ostatné odvetvia sú zastúpené len nepatrne. Patrí sem 12 miest: Rudňany, Nováky, Kysucké Nové Mesto, Svit, Krompachy, Stará Turá, Filakovo, Partizánske, Žiar nad Hronom, Dubnica, Považská Bystrica a Handlová. Sú to takmer všetky mestá so silno rozvinutým jedným druhom priemyslu, zväčša ťažkým alebo ťažobným, iba Partizánske a Svit majú ľahký priemysel. Javia sa ako mimoriadne silné

Obr. 2. Štruktúra mestotvornej skupiny miest so špecializovanými funkciami. 1 — mestá silno priemyselné, 2 — mestá priemyselné, 3 — mestá priemyselné so subdominantnou funkciou služieb, 4 — centrá dopravné, 5 — centrá liečebno-rekreačné. a — priemysel, b — stavebníctvo, c — doprava, d — obchod a peňažníctvo, e — zdravotníctvo, f — školstvo a kultúra, g — administratíva a iné, h — pracujúci mimo mesta.

centrá dochádzky do zamestnania. Dve z nich (Považská Bystrica a Žiar nad Hronom) majú slabo vyvinuté aj niektoré iné funkcie, vyplývajúce z ich postavenia ako okresných centier. Veľmi priemyselné mestá patria prevažne do 1. a 2. veľkostnej skupiny, iba dve do tretej s počtom obyvateľov 10 až 20 000.

2. V priemyselných mestách obyvateľstvo zamestnané v priemysle tvorí vyše polovice mestotvornej skupiny (50—70 %). Zaradili sme sem 13 miest: Slovenskú Lupču, Žarnovicu, Podbrezovú, Vrbové, Hnúšťa, Kokavu nad Rimavou, Bytču, Púchov, Liptovský Mikuláš, Hlohovec, Myjavu, Bánovce nad Bebravou a Ružomberok. Pri štyroch z nich

Tabuľka 1

Rozdelenie funkcionálnych typov miest Slovenska r. 1961 podľa veľkostných skupín a krajov

Typ mesta	Mestá s počtom obyvateľov						Západoslovenský kraj	Stredoslovenský kraj	Východoslovenský kraj	Slovensko
	do 5000	5 — 10 000	10 — 20 000	20 — 50 000	50 — 100 000	nad 100 000				
A. Mestá s funkciami špecializovanými										
1. silno priemyselné	4	6	2	—	—	—	2	7	3	12
2. priemyselné	5	5	3	—	—	—	4	9	—	13
3. priemyselné so subdominantnou funkciou služieb	1	2	—	2	—	—	1	3	1	5
4. dopravné	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1
5. liečebno-rekreačné	3	—	—	—	—	—	1	—	2	3
Spolu I.	14	13	5	2	—	—	9	19	6	34
B. Mestá so zložitými funkciami (mnohofunkčné)										
1. s výrazn. funkciou priemyselnou	2	7	4	2	—	—	8	3	4	15
2. s výrazn. funkciou priem. a dopravnou	—	—	3	2	—	—	1	2	2	5
3. s výrazn. funk. priem. a subdom. funkciou služieb	1	4	2	—	—	—	4	1	2	7
4. s výrazn. funkciou dopravnou	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1
5. s výraznejšou funkciou obytnou	1	1	2	—	—	—	2	2	—	4
6. s výraznejšou funkciou služieb	6	2	—	—	—	—	1	1	6	8
7. bez dominantnej funkcie	6	7	3	3	1	1	7	6	8	21
8. slabo industrializované mnohofunkčné mestá	6	3	1	—	—	—	3	3	4	10
Spolu II.	22	25	15	7	1	1	27	18	26	71
C. Mestá obytné (satelitné)										
1. obytné	1	1	—	—	—	—	2	—	—	2
2. obytno — priemyselné	1	1	—	—	—	—	1	1	—	2
Spolu III.	2	2	—	—	—	—	3	1	—	4
Spolu I., II., III.	38	40	20	9	1	1	39	38	32	109

mestotvornú funkciu tvorí jedno odvetvie priemyslu, pri ostatných viac druhov. Iba jedno z nich má funkciu okresného mesta (Liptovský Mikuláš). Po päť ich je v 1. a 2. veľkostnej skupine, tri sú v 3. veľkostnej skupine.

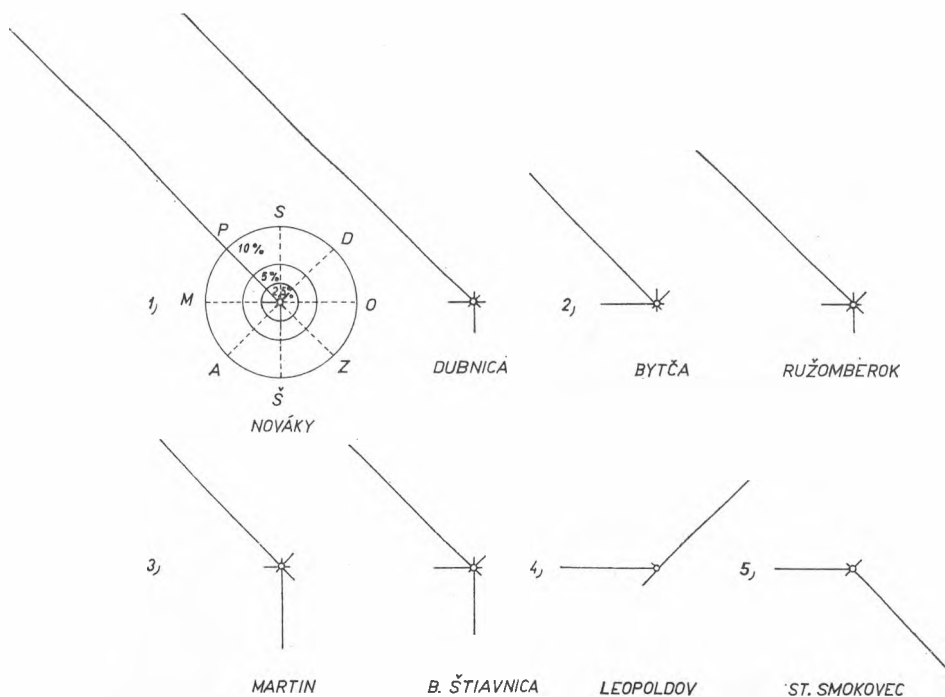
3. Tretiu skupinu priemyselných miest tvoria priemyselné mestá so subdominantnou funkciou služieb. Popri priemysle, ktorý vykazuje vyše polovice mestotvornej skupiny, je v nich výraznejšie zastúpená zložka služieb, hlavne školských. Patrí sem 5 miest: Martin, Banská Štiavnica, Liptovský Hrádok, Snina a Trenčín. Veľkosťou sa radia hlavne do 2. a 4. veľkostnej skupiny.

4. V dopravných centrách je vyše polovica zamestnaných z mestotvornej skupiny v doprave. Na Slovensku je to len Leopoldov.

5. Mestá s liečebno-rekreačnou funkciou sú Tatranská Lomnica, Starý Smokovec a Trenčianske Teplice. Túto funkciu spĺňajú síce aj Turčianske Teplice a Piešťany, ale nakoľko u nich zamestnaní v službách netvoria polovicu mestotvornej skupiny a v Piešťanoch je dosť silno rozvinutá aj priemyselná funkcia, zaradili sme ich do iných funkčných typov. Všetky tri mestá s liečebno-rekreačnou funkciou sú v 1. veľkostnej skupine.

Štruktúru mestotvornej skupiny miest so špecializovanými funkciami znázorňuje obr. 2, tab. 2 a príklady jednotlivých miest podáva obr. 3.

B. *Mestá so zložitými funkciami (mnohofunkčné)*. Druhú, najpočetnejšiu skupinu funkcionálnych typov miest Slovenska tvoria mestá so zložitými funkciami. Zahrnuje 71

Obr. 3. Mestá so špecializovanými funkciami (príklady). 1 — mestá silno priemyselné, 2 — mestá priemyselné, 3 — mestá priemyselné so subdominantnou funkciou služieb, 4 — centrá dopravné, 5 — centrá liečebno-rekreačné. P — priemysel, S — stavebníctvo, D — doprava, O — obchod a peňažníctvo, Z — zdravotníctvo, Š — školstvo a kultúra, A — administratíva a iné, M — pracujúci mimo mesta.

Tabuľka 2

Štruktúra mestotvornej skupiny v mestách so špecializovanými funkciami
(V percentách k celkovému počtu obyvateľstva v mestotvornej skupine)

Odvetvie národného hospodárstva	A. Mestá s funkciami špecializovanými									
	1		2		3		4		5	
	min. a max.	priem.	min. a max.	priem.	min. a max.	priem.	min. a max.	priem.	min. a max.	priem.
	Mestá silno priemyselné		Mestá priemyselné		Mestá priemyselné so subdominantnou funkciou služieb		Centrá dopravné		Centrá liečebno-rekreačné	
Priemysel	28,3—55,7	40,8	12,4—39,9	26,1	22,9—32,1	27,7	0,6*	0,6	—	—
Stavebníctvo	0,3—31,1	0,7	0,2—1,6	0,9	0,2—2,2	1,2	—	—	0,4—1,4	0,8
Doprava	0,1—5,2	1,6	0,4—4,1	2,0	1,3—3,8	2,0	16,5	16,5	1,0—1,4	1,2
Obchod a peňažníctvo	0,2—2,0	0,7	0,4—2,5	1,2	0,4—2,0	1,2	0,3	0,3	1,0—1,4	1,1
Zdravotníctvo	0,1—1,8	0,8	0,0—2,0	1,0	0,5—2,5	1,5	0,1	0,1	8,5—19,6	15,9
Školstvo a kultúra	0,4—6,0	3,1	0,9—4,2	2,2	5,9—10,6	7,4	—	—	1,0—4,7	2,2
Administratíva a iné	0,0—1,4	0,2	0,1—1,7	0,3	0,1—5,0	1,7	3,3	3,3	0,9—1,9	1,4
Pracujúci mimo mesta	1,9—6,4	3,3	3,2—11,5	6,3	2,3—6,3	3,8	15,3	15,3	7,5—24,7	14,3
Skupina mestotvorná spolu	36,8—65,9	51,2	20,3—55,3	40,0	39,9—51,1	46,5	36,1	36,1	26,8—49,0	36,9

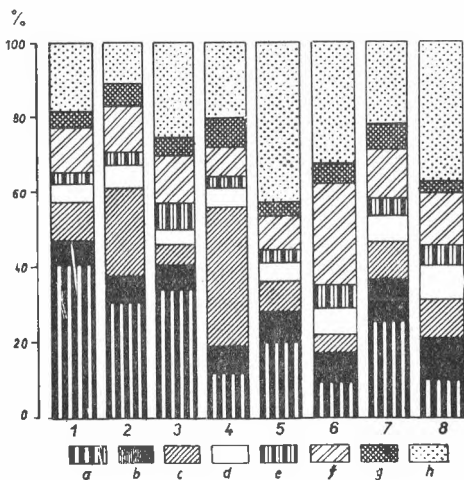
* Len Leopoldov

zo 109 miest Slovenska. V tejto skupine sú zastúpené všetky veľkostné skupiny miest. K mestám so zložitými funkciami počítame také, v ktorých ani jedna funkcia nedosahuje polovicu zamestnaných v mestotvornej skupine. Podľa prevahy určitej funkcie môžeme rozlíšiť niekoľko typov:

1. Mestá mnohofunkčné s výraznejšou funkciou priemyselnou majú v priemysle zamestnané v priemere 14,4 % z mestotvornej skupiny, ktorá obnáša 34,6 %. Sem radíme mestá Šurany, Senicu, Čadcu, Tisovec, Bardejov, Rožňavu, Brezno, Sereď, Malacky, Topoľčany, Humenné, Holíč, Dobšiná, Komárno a Trnavu. Patria väčšinou do druhej a tretej veľkostnej skupiny.

2. Mestá s výraznejšou funkciou priemyselnou a dopravnou vykazujú v priemere 11,6 % zamestnaných v priemysle a 9,3 % zamestnaných v doprave z mestotvornej skupiny 38,7 %. Zaradili sme medzi ne Zvolen, Poprad, Spišskú Novú Ves, Nové Zámky a Žilinu. Ide o väčšie mestá 3. a 4. veľkostnej skupiny.

3. Mestá s výraznejšou funkciou priemyselnou a subdominantnou funkciou služieb majú vyše dvoch pätín obyvateľstva mestotvornej skupiny zamestnaných v priemysle a vyše pätiny v službách. Sú to: Revúca, Kremnica, Zlaté Moravce, Skalica, Kežmarok, N. Mesto n. Váhom a Piešťany — mestá prevažne 2. veľkost. skupiny.

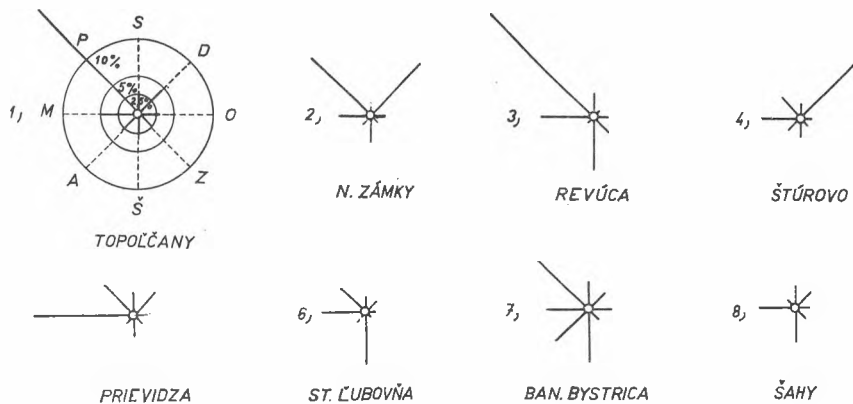
Obr. 4. Štruktúra mestotvornej skupiny miest so zložitými funkciami (mnohofunkčných). 1 — mestá mnohofunkčné s výraznejšou funkciou priemyselnou, 2 — s výraznejšou funkciou priemyselnou a dopravnou, 3 — s výraznejšou funkciou priemyselnou a subdominantnou funkciou služieb, 4 — s výraznejšou funkciou obytňou, 6 — s výraznejšou funkciou služieb a obchodu, 7 — bez dominantnej funkcie, 8 — slabo industrializované mestá mnohofunkčné. a — priemysel, b — stavebníctvo, c — doprava, d — obchod a peňažníctvo, e — zdravotníctvo, f — školstvo a kultúra, g — administratíva a iné, h — pracujúci mimo mesta.

Tabuľka 3

Štruktúra mestotvornej skupiny
(V percentách k celkovému počtu)

Odvetvie národného hospodárstva	B. Mestá so zložitými funkciami (mnohofunkčné)					
	1 s výraznejšou funkciou priemyselnou		2 s výraznejšou funkciou priemyselnou a dopravnou		3 s výraznejšou funkciou priemyselnou a subdominantnou funkciou služieb	
	min. a max. hodnoty	priemer	min. a max. hodnoty	priemer	min. a max. hodnoty	priemer
Priemysel	10,0—21,9	14,4	8,9—16,5	11,6	12,8—23,2	18,2
Stavebníctvo	0,2—4,4	2,0	1,5—3,5	2,5	1,3—3,1	2,4
Doprava	0,7—6,5	3,6	7,4—12,6	9,3	0,3—4,1	2,1
Obchod a peňažníctvo	0,5—4,0	1,9	2,2—2,9	2,4	0,8—2,1	1,4
Zdravotníctvo	0,5—2,6	1,2	0,8—1,5	1,3	0,5—5,0	2,8
Školstvo a kultúra	0,6—7,7	3,3	3,4—6,0	4,8	3,2—7,9	5,4
Administratíva a iné	0,1—4,8	1,7	1,6—3,1	2,4	0,1—2,5	0,9
Pracujúci mimo mesta	2,5—13,3	6,5	3,2—6,1	4,4	5,0—8,7	6,3
Skupina mestotvorná spolu	27,5—43,9	34,6	34,5—43,3	38,7	34,1—45,4	39,5

* Len Štúrovo

Obr. 5. Mestá so zložitými funkciami (príklady). 1 — mestá mnohofunkčné s výraznejšou funkciou priemyselnou, 2 — s výraznejšou funkciou priemyselnou a dopravnou, 3 — s výraznejšou funkciou priemyselnou a subdominantnou funkciou služieb, 4 — s výraznejšou funkciou dopravnou, 5 — s výraznejšou funkciou obytnou, 6 — s výraznejšou funkciou služieb a obchodu, 7 — bez dominantnej funkcie, 8 — slabo industrializované mestá mnohofunkčné. P — priemysel, S — stavebníctvo, D — doprava, O — obchod a peňažníctvo, Z — zdravotníctvo, Š — školstvo a kultúra, A — administratíva a iné, M — pracujúci mimo mesta.

v mestách so zložitými funkciami
obyvatelstva bývajúceho i dochádzajúceho)

B. Mestá so zložitými funkciami (mnohofunkčné)

4 s výraznejšou funkciou dopravnou		5 s výraznejšou funkciou obytnou		6 s výraznejšou funkciou služieb		7 bez dominantnej funkcie		8 slabo industria- lizované mnoho- funkčné mestá	
min. a max. hodnoty	prie- mer	min. a max. hodnoty	prie- mer	min. a max. hodnoty	prie- mer	min. a max. hodnoty	prie- mer	min. a max. hodnoty	prie- mer
3,4*	3,4	2,6—9,2	5,7	0,9—4,2	2,1	4,1—11,8	8,1	0,7—4,2	1,9
1,9	1,9	1,3—3,7	2,3	0,5—5,1	2,3	0,4—5,4	3,1	0,4—4,8	2,6
10,5	10,5	1,2—3,6	2,3	0,7—2,1	1,4	0,1—5,6	2,7	0,7—5,1	2,3
1,5	1,5	0,9—1,7	1,3	0,7—2,1	1,9	0,3—3,9	2,2	0,6—3,2	2,1
0,8	0,8	0,2—1,1	0,9	0,4—3,8	1,5	0,6—2,8	1,3	0,3—2,4	1,2
2,2	2,2	1,9—3,4	2,6	5,3—23,0	8,7	0,5—11,2	4,5	1,3—4,8	3,2
2,2	2,2	0,2—1,9	0,9	0,3—4,8	1,6	0,0—5,1	2,0	0,1—1,9	0,6
5,9	5,9	10,0—16,0	13,5	6,8—11,4	8,9	1,8—20,2	7,3	4,1—14,5	9,2
28,4	28,4	24,8—33,2	29,5	21,5—38,1	28,4	22,6—39,6	31,2	16,8—29,3	23,1

Štruktúra mestotvornej skupiny v mestách obytných
(V percentách k celkovému počtu obyvateľstva v mestotvornej skupine)

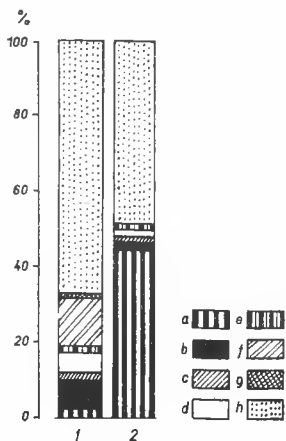
Odvetvie národného hospodárstva	C. Mestá obytné (satelitné)			
	Mestá obytné (satelitné)		Mestá obytno-priemyselné	
	min. a max. hodnoty	priemer	min. a max. hodnoty	priemer
Priemysel	0,1—1,0	0,5	11,4—17,1	14,3
Stavebníctvo	0,5—3,0	1,7	0,6—0,8	0,7
Doprava	0,3—0,7	0,6	0,0—0,5	0,2
Obchod a peňažníctvo	0,7—2,1	1,4	0,0—0,6	0,3
Zdravotníctvo	0,2—2,4	0,3	0,1—0,1	0,1
Školstvo a kultúra	1,9—4,7	3,3	—	—
Administratíva a iné	0,0—0,1	—	—	—
Pracujúci mimo mesta	12,8—26,9	19,9	14,4—15,4	14,9
Skupina mestotvorná spolu	24,4—31,0	27,7	27,8—33,2	30,5

4. Do miest s výraznejšou funkciou dopravnou patrí Štúrovo, ktoré má 10,5 % obyvateľstva z mestotvornej skupiny (28,4 %), zamestnaného v doprave.

5. Mestá s výraznejšou funkciou obytnou sa vyznačujú tým, že značná časť ich obyvateľov (v priemere 13,5 % z 29,5 % mestotvornej skupiny) odchádza za zamestnaním mimo ne. Sem patria Pezinok, Senec, Ilava a Prievidza.

6. Mestá s výraznejšou funkciou služieb a obchodu majú pomerne dobre rozvinutú jednu z uvedených zložiek, prípadne obidve, ale priemysel je v nich zastúpený len nepatrne. Sú to mestá Turčianske Teplice, Sobrance, Stará Ľubovňa, Veľké Kapušany, Moldava nad Bodvou, Kráľovský Chlmec, Modra a Levoča. Ide všetko o malé mestá, prevažne v 1. veľkostnej skupine.

7. Mestá bez dominantnej funkcie majú viac-menej rovnomerne rozvinuté hlavné funkcie. Do tohto typu sme zaradili mestá: Galantu, Trebišov, Spišské Vlachy, Námestovo.

Obr. 6. Štruktúra mestotvornej skupiny miest obytných (satelitných). 1 — mestá obytné, 2 — mestá obytno-priemyselné. a — priemysel, b — stavebníctvo, c — doprava, d — obchod a peňažníctvo, e — zdravotníctvo, f — školstvo a kultúra, g — administratíva a iné, h — pracujúci mimo mesta.

tovo, Dolný Kubín, Spišskú Belú, Vráble, Stropkov, Sabinov, Novú Baňu, Krupinu, Šaľu nad Váhom, Dunajskú Stredú, Levice, Lučenec, Michalovce, Banskú Bystricu, Prešov, Nítru, Košice a Bratislavu. Značná časť týchto miest splňa administratívnu funkciu krajského a okresného sídla, alebo ju mali pred administratívnou reformou. Predstavujú najviac rozšírený funkcionálny typ miest na Slovensku a sú zastúpené vo všetkých veľkostných kategóriách.

8. Do slabo industrializovaných mnohofunkčných miest sme zaradili Gelnicu, Šafárikovo, Spišské Podhradie, Želiezovce, Šahy, Trstenú, Sečovce, Čalovo, Vranov a Rimavskú Sobotu. Sú to malé mestá 1. a 2. veľkostnej skupiny.

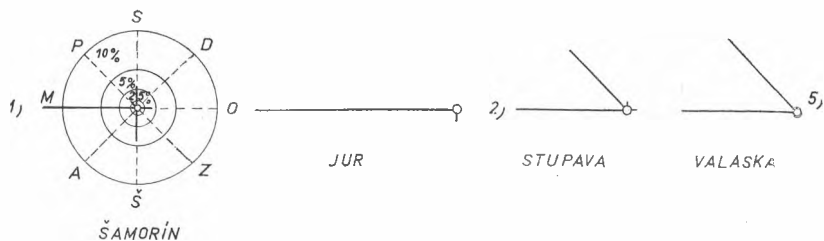
Štruktúru obyvateľstva mestotvornej skupiny miest so zložitými funkciami znázorňuje obr. 4 a tab. 3, príklady jednotlivých funkcionálnych typov sú na obr. 5.

C. *Mestá obytné (satelitné)*. Vyznačujú sa tým, že viac než polovica aktívneho obyvateľstva pracuje mimo nich a odchádza prevažne do jedného blízkeho centra. Môžeme medzi nimi odlíšiť:

1. mestá obytné (satelity) — Jur pri Bratislave a Šamorín, ktoré sú satelitnými mestami Bratislavy,

2. mestá obytno-priemyselné — Stupavu a Valaskú, pri ktorých popri obytnej funkcii je výrazná aj funkcia priemyselná. Dve z nich sú v prvej a dve v druhej veľkostnej skupine.

Štruktúru mestotvornej skupiny obytných miest znázorňuje obr. 6 a tab. 4, príklady miest sú na obr. 7.

Obr. 7. Mestá obytné (satelitné) (príklady). 1 — mestá obytné, 2 — mestá obytno-priemyselné. P — priemysel, S — stavebníctvo, D — doprava, O — obchod a peňažníctvo, Z — zdravotníctvo, Š — školstvo a kultúra, A — administratíva a iné, M — pracujúci mimo mesta.

Rozloženie funkcionálnych typov miest Slovenska. Rozloženie jednotlivých funkcionálnych typov závisí predovšetkým od rozvoja výrobných síl a od stupňa využitia prírodných podmienok a zdrojov daného územia. Formovanie sa siete miest a ich funkcionálnej štruktúry na území Slovenska prebiehalo v rozličných ekonomicko-spoločenských podmienkach a sú výsledkom dlhotrvajúceho procesu, počnúc od feudalizmu dodnes. Pomerne rozvetvená sieť feudálnych miest bola v období kapitalizmu zdeformovaná a zhierarchizovaná. Zmena spoločensko-ekonomického zriadenia po roku 1945 mala za následok nesmierny rozvoj výrobných síl a zmenu siete miest a ich funkcionálnej štruktúry. Plánované hospodárstvo určuje jestvujúcim mestám nové mestotvorné funkcie, prispôbuje ich svojim potrebám a premieňa postupne v mestá socialistické. Analýza funkcionálnej štruktúry ukázala, že sieť miest Slovenska je nerovnomerná vzhľadom na rozmiestenie, ako aj na prevládajúce mestotvorné funkcie.

Rozmiestnenie jednotlivých funkcionálnych typov miest na území Slovenska k roku 1961 ukazuje obr. 8.

Tendenciu zoskupovania sa do určitých oblastí či pásiem môžeme najlepšie pozorovať pri mestách so špecializovanými funkciami, najmä pri priemyselných mestách. Rozloženie silno priemyselných a priemyselných miest súvisí s rozložením priemyselných oblastí Slovenska. Najväčší súvislý pás miest tohto typu sa tiahne na strednom a hornom Považí. K nemu môžeme pričleniť tiež oblasť Myjavu, Kysúc a z Turca Martin. Ide tu o najväčšie priemyselné územie Slovenska podmienené vlastnou energetickou bázou, dostatkom vody, dostatkom pracovných síl, výhodným komunikačným systémom železníc a ciest a blízkosťou k našej najväčšej metalurgickej základni — Ostrave. Sú tu 4 silno priemyselné centrá, 9 priemyselných miest a 3 mnohofunkčné mestá so zvýraznenou funkciou priemyselnou, resp. priemyslu a služieb. Ako mestotvorný činiteľ vystupuje pri nich priemysel strojársky (Dubnica, Martin, Považská Bystrica, Myjava, Stará Turá), elektrotechnický (Liptovský Hrádok), drevospracujúci (Liptovský Hrádok, Martin), výroba celulózy a papiera (Ružomberok, Žilina, Bytča), textilný a konfekčný priemysel (Trenčín, Žilina, Čadca, Púchov, Ružomberok), chemický (Púchov) a kožiarsky (Liptovský Mikuláš). Ako významné priemyselno-dopravné centrum tejto oblasti sa javí Žilina. Bývalé mnohofunkčné okresné sídlo Ilava stalo sa po zosilnení obytnej funkcie v dosť značnej miere príveskom Dubnice.

Druhú oblasť silno priemyselných a priemyselných miest tvorí stredné a horné Ponitrie, spolu so stredným Pohroním a priľahlými starými banskými územiami Kremnice a Banskej Štiavnice. Zaradili sme do nej 4 silno priemyselné centrá, 3 priemyselné mestá a 2 mestá mnohofunkcionálne so zvýraznenou funkciou priemyselnou, resp. priemyselnou a služieb. Silno priemyselné centrá Handlová a Nováky opierajú sa o ťažbu hnedého uhlia a lignitu, Nováky aj o chemický priemysel, Partizánske má ako mestotvornú funkciu obuvnícky a menší strojársky priemysel, Žiar nad Hronom výrobu hliníka. Mestotvornú funkciu Žarnovica tvorí drevospracujúci priemysel, Bánoviec nad Bebravou rozvinutý nábytkársky priemysel, výroba nákladných automobilov a konfekčný priemysel, v Banskej Štiavnici menšia ťažba olovej a medenej rudy s prímесou striebra, textilný a strojársky priemysel, Topoľčany majú zmiešaný priemysel, hlavne potravinársky, Kremnica mincovňu. Pokiaľ ide o banské mestá Kremnicu a Banskú Štiavnicu, majú subdominantnú funkciu služieb, ktoré sa v nich rozvinuli hlavne po úpadku baníctva. Banská Štiavnica sa orientovala na rozvoj ľahkého priemyslu a posilnenie školskej funkcie. Osobitné postavenie má mnohofunkčné okresné mesto Prievidza. S rozvojom ťažby lignitu v Novákoch a na okolí bola jej pridelená šťastí úloha obytneho mesta pre zamestnancov nováckych baní, lebo v Novákoch bola ďalšia výstavba zastavená, nakoľko pod nimi a v blízkosti nich sa nachádzajú silné sloje lignitu, s ťažbou ktorého sa tu v budúcnosti počíta.

Menšie zoskupenie priemyselných miest nájdeme i na hornom Pohroní. Sú tu dve priemyselné mestá — Slovenská Lupča s veľkým závodom na výrobu penicilínu a Podbrezová s metalurgickým priemyslom. K nim môžeme priradiť mesto so zvýraznenou priemyselnou funkciou — Brezno so strojárskym priemyslom. Valaská, ktorá sa done dávna viazala obytinou funkciou na Podbrezovú, dostala vlastný strojársky závod.

V Gemeri sa vytvorila skupinka dvoch priemyselných miest Kokavy so sklárskym priemyslom a Hnúšte-Likieru s chemickým priemyslom a dvoch miest so zvýraznenou priemyselnou funkciou Tisovca s metalurgickým priemyslom a Revúcej s textilným priemyslom i rozvinutými školskými službami. Na juhu sa nachádza silno priemyselné Filakovo s výrobou kuchynského náradia.

V priemyselnom území južného Spiša sú tri silno priemyselné centrá — Svit

Obr. 8. Funkcionálne typy miest Slovenska r. 1961.

I – štruktúra mestotvornej skupiny: 1 – priemysel, 2 – stavebníctvo, 3 – doprava, 4 – obchod a peňažníctvo, 5 – zdravotníctvo, 6 – školstvo a kultúra, 7 – administratíva a iné, 8 – pracujúci mimo mesta.

II – 9 počet aktívneho obyvateľstva bývajúceho v meste, 10 – počet aktívneho obyvateľstva dochádzajúceho. Medzikružie označuje počet dochádzajúcich za zamestnaním do daného mesta.

III – veľkosť miest podľa počtu aktívneho obyvateľstva.

IV – funkcionálne typy miest. A – mestá so špecializovanými funkciami: 11 – mestá silno priemyselné, 12 – mestá priemyselné, 13 – mestá priemyselné so subdominantnou funkciou služieb, 14 – centrá dopravné, 15 – centrá liečebno-rekreačné. B – mestá so zložitými funkciami (mnohofunkčné): 16 – s výraznejšou funkciou priemyselnou, 17 – s výraznejšou funkciou priemyselnou a dopravnou, 18 – s výraznejšou funkciou priemyselnou a subdominantnou funkciou obchodu, 19 – s výraznejšou funkciou dopravnou, 20 – s výraznejšou funkciou obytnou, 21 – s výraznejšou funkciou služieb a obchodu, 22 – bez dominantnej funkcie, 23 – slabo industrializované mnohofunkčné mestá. C – mestá obytné (satelitné): 24 – mestá obytné, 25 – mestá obytno-priemyselné.

V – Administratívne hranice: 26 – okresné, 27 – krajské, 28 – štátne.

s výrobou viskózových vlákien a textilným priemyslom, Rudňany s ťažbou sideritovo-barytových rúd a úpravňou rúd a Krompachy so strojárskym priemyslom. K nim sa radí multifunkčný Kežmarok so zvýraznenou funkciou textilného priemyslu a dve mestá so zvýraznenou funkciou priemyselnou a dopravnou — Poprad so strojárskym priemyslom a Spišská Nová Ves s drevospracujúcim, potravinárskym priemyslom a s výrobou stavebných hmôt.

Mnohofunkčné mestá so zvýraznenou funkciou priemyselnou sme z veľkej časti prebrali pri oblastiach s prevahou silno priemyselných a priemyselných miest. Okrem toho tento typ miest nájdeme ešte v niekoľkých prípadoch na juhozápadnom Slovensku. Na Záhorí sa vytvorila malá podoblasť spriemyslených miest, medzi ktoré zahrnujeme Malacký s drevospracujúcim a konzervárskym priemyslom, Senicu s výrobou umelého hodvábu a Holíč a Skalicu s textilným priemyslom. K tomuto typu patrí ďalej niekoľko ďalších miest v Podunajskej nížine, ako Trnava s rozvinutým potravinárskym a strojárskym priemyslom. Sereď s niklovou hutou a potravinárskym priemyslom, Komárno so strojárskym priemyslom (lodénice), Šurany s cukrovarom a Zlaté Moravce s výrobou chladničiek. Priemyselno-dopravné centrum Nové Zámky majú tak isto výrobu chladničiek. Treba spomenúť ešte dve priemyselné mestá východného Slovenska, Sninu so strojárskym priemyslom a Bardejov s obuvníckym priemyslom.

Mnohofunkčné mestá so zvýraznenou funkciou priemyselnou a dopravnou tvoria dôležité železničné a cestné uzly. Sú to mestá, ktoré, vďaka výstavbe železnice a priemyslu, zaznamenali v posledných desaťročiach mimoriadne veľký vzrast a neraz zatlačili do úzadia susedné, v minulosti významné centrá (Žilina—Rajec, Poprad—Kežmarok, Spišská Nová Ves—Levoča, Nové Zámky až do rozvoja automobilizmu Nitru, Zvolen rástol rýchlejšie ako Banská Bystrica). Zvýraznená dopravná funkcia Štúrova súvisí s polohou na štátnej hranici na hlavnej trati do Maďarska a na Balkán. Leopoldov sa stal dopravným centrom, vďaka významnej železničnej križovatke na hlavnej trati z Bratislavy do Žiliny, s traťou vedúcou smerom na Nitru a Prievidzu i s traťou vedúcou na juh do Sereď a do Galanty, ktorá sa pripája na dôležitú trať z Bratislavy do Nových Zámkov.

Mestá s rekreačno-liečebnou funkciou Tatranská Lomnica a Starý Smokovec sa nachádzajú v našej najvýznamnejšej rekreačnoturistickej oblasti vo Vysokých Tatrách. Kúpeľné mestá sú rozptýlené a viažu sa na výskyt minerálnych prameňov. Pri Trenčianskych Tepliciach sa javí subdominantná funkcia obytná v súvislosti s dochádzkou zamestnancov do Dubnice. Piešťany majú popri funkcii kúpeľného mesta rozvinutý priemysel potravinársky a strojársky (výrobu lekárskeho prístrojov).

Mnohofunkčné mestá bez dominantnej funkcie nevykazujú výraznú tendenciu grupovania sa. Sú to mestá prevažne s všestranne rozvinutými funkciami, krajské sídla, okresné mestá a niektoré bývalé okresné sídla. Iba na juhozápadnom Slovensku možno pozorovať pretiahnutý pás miest tohto typu počnúc od Bratislavy na východ. Zaradujeme do neho Dunajskú Stredú, Galantu, Šalu nad Váhom, Nitru, Vráble a Levice. Väčší výskyt týchto miest v Podunajskej nížine poukazuje na hospodársku všestrannosť tejto oblasti, ktorá už v minulosti patrila k najrozvinutejším na Slovensku.

Slabo priemyselné industrializované multifunkčné mestá a multifunkčné mestá so zvýraznenou funkciou služieb a obchodu sa najviac vyskytujú na východnom Slovensku a v intravulkanickej brázde, ojedinele v Podunajskej nížine (Čalovo, Modra, Želiezovce) a na Orave (Trstená). Ich prevaha je teda v územiach, ktoré patrili v minulosti k menej vyvinutým a za kapitalizmu hospodársky zanedbávaným územiám. Socialistická industrializácia ich ešte nepostihla, hoci mnohé iné mestá týchto oblastí v dôsledku nej už svoje funkcie zmenili, ako napr. Humenné, Snina, Bardejov, Micha-

lovce, Stropkov, Čadca a iné. Pretože tieto mestá boli v minulosti okresnými mestami a centrami menších území, majú pomerne dobre rozvinutú funkciu služieb a obchodu.

Satelitné mestá, mestá obytno-priemyselné i mnohofunkčné mestá so zvýraznenou funkciou obytňou sa nachádzajú takmer všetky v blízkosti Bratislavy, najsilnejšieho hospodárskeho, priemyselného a kultúrneho centra Slovenska, disponujúceho značným množstvom pracovných príležitostí, na ktoré sa viaže veľká časť obyvateľstva okolitých obcí a miest. Nakoľko bytová výstavba zaostáva za hospodárskym rozvojom mesta, premena najbližších miest a obcí na satelitné stáva sa tu nevyhnutnou.

Tabuľka 5

Funkcionálna štruktúra v rôznych typoch miest

(V percentách k celkovému počtu obyvateľstva bývajúceho i dochádzajúceho)

Mestá	Skupiny					
	mestotvorná		doplňujúca		neaktívni	
	min. a max.	priem.	min. a max.	priem.	min. a max.	priem.
A. Mestá so špecializovanými funkciami						
1. silno priemyselné	36,8—65,9	51,2	9,5—22,9	13,4	23,2—51,0	35,4
2. priemyselné	20,3—55,3	40,0	12,8—50,4	18,5	29,3—59,1	41,5
3. priemyselné so subdominantnou funkciou služieb	39,9—51,1	46,5	12,6—23,5	16,1	27,8—44,0	37,4
4. dopravné	36,1*	36,1	11,0	11,0	52,9	52,9
5. liečebno-rekreačné	26,8—49,0	36,9	10,7—22,4	16,5	40,3—50,8	46,6
B. Mestá so zložitými funkciami (mnohofunkčné)						
1. s výrazn. funkciou priemyselnou	27,5—43,9	34,6	11,8—23,8	19,4	38,1—60,7	46,0
2. s výrazn. funk. priem. a dopravnou	34,5—43,3	38,7	16,3—24,1	20,3	34,1—48,3	41,0
3. s výraznejšou funk. priemyselnou a subdominantnou funk. služieb	34,1—45,4	39,5	15,5—21,6	17,9	37,9—47,0	42,6
4. s výraznejšou funkciou dopravnou	28,4**	28,4	21,6	21,6	50,0	50,0
5. s výraznejšou funkciou obytňou	28,4—33,2	29,5	16,8—24,3	19,7	48,6—54,3	50,8
6. s výraznejšou funkciou služieb	21,5—38,1	28,4	17,3—38,3	23,7	36,1—57,7	47,9
7. bez dominantnej funkcie	22,6—39,6	31,2	11,9—29,3	21,8	36,0—59,5	47,0
8. slabo industrializované mnohofunkčné mestá	16,8—29,3	23,1	15,3—30,5	22,6	44,7—62,3	54,3
C. Mestá obytné (satelitné)						
1. obytné	24,4—31,0	27,7	16,7—17,6	17,2	52,3—58,0	55,1
2. obytňo-priemyselné	27,8—33,2	30,5	13,0—18,6	15,8	53,6—53,8	53,7

* Len Leopoldov.

** Len Štúrovo.

Po vymedzení jednotlivých funkčných typov miest na základe štruktúry mestotvornej skupiny, dôležité je analyzovať tiež funkcionálnu štruktúru obyvateľstva, t. j. rozdelenie obyvateľstva miest na skupinu mestotvornú, doplnujúcu a neaktívnych, ktorých podiel je pri jednotlivých funkcionálnych typoch rôzny (tab. 5). Na vzájomný pomer týchto troch zložiek obyvateľstva miest pôsobí niekoľko činiteľov, z ktorých najdôležitejšie sú hospodárska a spoločenská funkcia mesta, veľkosť a intenzita rastu mesta.

Pokiaľ ide o vplyv hospodárskej a spoločenskej funkcie na vzájomný pomer mestotvornej a doplnujúcej skupiny, ako aj neaktívnych, môžeme konštatovať, že najväčší podiel mestotvornej skupiny vykazujú silno priemyselné a priemyselné mestá, za nimi nasledujú mestá so zložitými funkciami s výraznejšou funkciou priemyselnou, priemyselnou a dopravnou a priemyselnou so subdominantnou funkciou služieb. Ide teda o typy, kde významný podiel mestotvornej zložky tvorí priemysel. Tieto mestá súčasne vykazujú najnižší podiel neaktívneho obyvateľstva zo všetkých funkcionálnych typov. Najväčší podiel mestotvornej skupiny a najnižší podiel neaktívnych z uvedených funkčných typov majú mestá silno priemyselné, ktoré dosahujú v priemere 51,2 % mestotvorného obyvateľstva a iba 35,4 % neaktívnych. Ak sledujeme funkcionálnu štruktúru jednotlivých silno priemyselných miest, resp. priemyselných miest v jednotlivosti, zistíme dosť veľké rozdiely vo funkcionálnej štruktúre ich obyvateľstva. Rozdiely sú hlavne medzi mestami so silno vyvinutým jedným odvetvím priemyslu a mestami s viacerými druhmi priemyslu, prípadne medzi mestami so silno vyvinutým ľahkým priemyslom a mestami s ťažkým alebo ťažobným priemyslom. Mestá s rozvinutým ľahkým priemyslom vykazujú veľké percento zamestnaných žien a majú tak možnosť odčerpať maximum síl z nežárobkovej skupiny. Ako príklad uvedieme Partizánske, ktoré v obuvníckom priemysle zamestnáva prevažne len ženy. Mestotvorná skupina tu dosahuje 63,3 %, kým skupina neaktívnych len 25,1 %. Naopak, v mestách s ťažkým priemyslom, v ktorom sú zamestnaní prevažne muži, podiel skupiny neaktívnych je väčší. Napr. Kysucké Nové Mesto ako silné centrum strojárskoho priemyslu má v mestotvornej skupine 54,5 % obyvateľov, v skupine neaktívnych 31,4 %, Stará Turá tak isto s rozvinutým strojárskym priemyslom má v mestotvornej skupine 43,4 %, v doplnujúcej 41,8 %. Ešte výraznejšie sa to prejavuje pri banských mestách, v ktorých mestotvorná skupina dosahuje spomedzi silno priemyselných miest najnižšie hodnoty a skupina neaktívnych najvyššie čísla, napr. pri Handlovej mestotvorná skupina tvorí 36,8 % obyvateľstva, skupina neaktívnych 51,0 %, pri Rudňanoch 41,1 %, resp. 43,3 %. Väčší podiel skupiny neaktívnych pri mestách s ťažkým priemyslom a najmä v banských mestách je spôsobený tým, že veľké percento žien v produktívnom veku ostáva v domácnosti, ale i vyššími zárobkovými možnosťami než v ľahkom priemysle. Skupina neaktívnych v banských mestách sa o niečo zvyšuje aj skorším odchodom baníkov do dôchodku.

Podobnú situáciu v skladbe funkcionálnej štruktúry obyvateľstva, aj keď nie tak výraznú ako pri mestách s ťažkým priemyslom a pri banských mestách, vykazujú mestá s funkciou dopravnou, resp. so zvýraznenou funkciou priemyselnou a dopravnou, kde v doprave sú zamestnaní prevažne muži. Nové Zámky majú v mestotvornej skupine 34,5 % obyvateľstva, v skupine neaktívnych 46,5 %, Spišská Nová Ves má v mestotvornej skupine 35,4 %, v skupine doplnujúcej 48,3 %, podobne Štúrovo 38,4 %, resp. 50,0 % a Leopoldov 36,1 %, resp. 52,9 %.

Mestá so zložitými funkciami bez dominantnej funkcie vykazujú celkovo nižší podiel mestotvornej skupiny a vyšší podiel neaktívnych než mestá s priemyselnou funkciou.

Tak isto v centrách s funkciou liečebno-rekreačnou, v ktorých nezárobková skupina je o niečo nižšia v dôsledku značného počtu rodinných príslušníkov zamestnaných v kúpeľnej prevádzke, resp. v rekreačných podnikoch. Najnižší podiel mestotvornej skupiny a najväčší podiel skupiny neaktívnych vykazujú slabo industrializované mnohofunkčné mestá a mestá s funkciou obytnou. Pri slabo industrializovaných mnohofunkčných mestách to súvisí s nedostatkom pracovných príležitostí pre ženy, pri obytných a obytno-priemyselných mestách s menšou dochádzkou za zamestnaním u žien než u mužov. V slabo industrializovaných mnohofunkčných mestách je v mestotvornej skupine zamestnané 23,1 %, v skupine neaktívnych 54,3 %, v mestách s obytnou funkciou mestotvorná skupina vyказuje 27,7 %, skupina neaktívnych 55,1 %.

Veľkosť miest a intenzita ich rastu taktiež vplývajú na vzájomné zloženie mestotvornej, doplňujúcej skupiny a skupiny neaktívnych. Vo väčšine typov neaktívne obyvateľstvo s veľkosťou mesta klesá, a stúpa percento zamestnaných v službách, v niektorých podiel mestotvornej skupiny stúpa (pri mestách s funkciou obytnou a zvýraznenou funkciou obytnou, pri priemyselných mestách a mestách so zvýraznenou funkciou priemyselnou, pri mnohofunkčných bez dominantnej funkcie a i.), pri iných klesá (napr. pri silno priemyselných, obytno-priemyselných, mnohofunkčných s výraznejšou funkciou priemyselnou a dopravnou, mnohofunkčných s výraznejšou funkciou služieb).

V mestách, ktoré v priebehu posledných 100 rokov vykázali pomalší a rovnomernejší rast, pozorujeme vo vzájomnom pomere skupín určitú vyváženosť, ktorá sa prejavila v čiastočnom zmenšení základnej skupiny a zväčšení skupiny služieb súbežne s veľkosťou a významom mesta. Pri mestách, ktoré zaznamenali veľký rast v niekoľkých posledných desaťročiach, teda v krátkom časovom úseku, je to opačne. Tieto mestá vzrástli predovšetkým v dôsledku značnej imigrácie, ktorú tvorili prevažne alebo takmer všetko mladí ľudia a patria i dnes do skupiny osôb v produktívnom veku, takže skupina neaktívnych je nižšia oproti priemeru iných miest obdobnej veľkosti. Okrem uvedených troch činiteľov majú vplyv na zloženie a veľkosť jednotlivých skupín aj niektorí ďalší činitelia, ako veková skladba, súčasný stupeň zamestnanosti, súčasné rozdelenie do skupín, možnosti presídlenia obyvateľstva a prirodzený prírastok, ktorých však treba brať do úvahy len pri detailnej analýze jednotlivých miest a hlavne pri výpočte perspektívneho počtu obyvateľstva, ku ktorému členenie na základnú a doplňujúcu zložku poskytuje podkladový materiál.

ZÁVER

Záverom môžeme konštatovať, že funkcionálna štruktúra obyvateľstva miest je oveľa presnejším a precíznejším kritériom pri funkcionálnej klasifikácii miest než tradičná štruktúra zamestnania. Len na základe funkcionálnej štruktúry môžeme zistiť napr. mestá s funkciou obytnou alebo prevažujúcou obytnou funkciou. Súčasne metóda, ktorú sme použili v našej štúdii, t. j. že sme do mestotvornej skupiny zahrnuli aj obyvateľstvo aktívne dochádzajúce, dovoľuje dosiahnuť ešte správnejšie výsledky napriek tomu, že určité ťažkosti sú spojené so subjektívnym zatriedňovaním zamestnancov niektorých podnikov do základnej a doplňujúcej skupiny.

Funkcionálna štruktúra obyvateľstva je síce jedným z hlavných kritérií funkcionálnej klasifikácie miest, no nie je plne vyčerpávajúcím kritériom, lebo vymedzuje význam daného odvetvia národného hospodárstva len ako zdroja činnosti časti obyvateľstva a nehodnotí význam podnikov. Analýza zamestnania vymedzuje úlohu danej funkcie

iba pre mesto samo, a nie stupeň významu pre región a štát. K splneniu tejto požiadavky by bolo potrebné vziať do úvahy ďalšie kritériá, ako napr. hrubú hodnotu výroby, vzťahy miest k ich zázemiu, intenzitu sfér vplyvov a iné, ktoré budú predmetom našich ďalších výskumov.

Štúdium funkcionálnej klasifikácie miest má značný praktický význam. Od typu mesta závisí funkcionálna štruktúra jeho obyvateľstva, t. j. podiel obyvateľstva mestotvorného, doplňujúceho a neaktívnych, i rozdielna veková štruktúra obyvateľstva. Klasifikácia podľa funkcionálnych typov je dobrým podkladom pre plánovité utváranie siete miest. Analýza mestotvorných funkcií a správne pochopenie ich úlohy pri vzniku, rozvoji a rozmiestení miest umožňuje vyvrátiť mechanické geometrické vysvetľovanie siete sídel i deterministické pripisovanie rozhodujúcej úlohy pri vzniku a vývoji miest i pri formovaní sa sídelnej siete výlučne vlastnostiam zemepisného prostredia. Zo všetkých uvedených dôvodov štúdium funkcionálnej štruktúry miest je jednou z kľúčových úloh súčasnej geografie miest.

LITERATÚRA

1. Alexander J. W., *The basic-nonbasic concept of urban economic functions*. Economic Geography XXX, July 1954. — 2. Alexandersson G., *The industrial structure of American cities*. Stockholm 1956. V ruskom preklade *Ekonomičeskaja struktura gorodov SŠA*. Moskva 1959. — 3. Baran VI., *Moldava nad Bodvou*. Acta geologica et geographica Universitatis Comenianae, Geographica Nr. 4. Bratislava 1964. — 4. Baranskij N. N., *Ob ekonomiko-geografičeskom izučeníi gorodov*. Voprosy geografii, zv. 2, Moskva 1946. — 5. Bašovský O., *Košice — geografia mesta*. Acta geologica et geographica Universitatis Comenianae. Geographica Nr. 4. Bratislava 1964. — 6. Bašovský O., *Príspevok k funkcionálnej klasifikácii miest a prechodných sídel Slovenska podľa stavu k r. 1950*. Geografický časopis XV (1963), č. 1. — 7. Blažek M., *Ekonomická geografia ČSSR*. Bratislava 1964. — 8. Bodrin V. V., *O gorodach Vengrii*. Voprosy geografii, zv. 38, Moskva 1956. — 9. Boesler K. A., *Die städtischen Funktionen*. Berlin 1960. — 10. Davidovič V. G., *O tipologii rasselenija v grupach gorodov i poselkov SSSR*. Voprosy geografii, zv. 38, Moskva 1956.

11. Enequist G., *Yrkesgruppernas förderling i Sveriges kommuner år 1940*. Geographica 1946. — 12. George P., *La Ville*. Paris 1952. — 13. Harris D. Ch., *A functional classification of cities in the United States*. The Geographical Review XXXIII, 1943. — 14. Hart F. J., *Functions and occupational structures of cities of the American South*. Annals of the Association of American geographers 1955, Nr. 3. — 15. Häufler V., Korčák J., Král V., *Zeměpis Československa*. Praha 1960. — 16. Hettner A., *Die wirtschaftlichen Typen der Ansiedlungen*. Geographische Zeitschrift VIII, Leipzig 1902. — 17. Hoyt H., *Economic background of cities*. Journal of Land and Publ. Util. Econ. XVII 1941. — 18. Hoyt H., *The economic status of the New York Metropolitan Region in 1944*. New York 1944. — 19. Hromádka J., *Všeobecný zeměpis Slovenska*. Bratislava 1943. — 20. Hůrský J., *The commuting intensity of Czechoslovak towns*. Journal of the Czechoslovak geographical society, Supplement for the XX-th International geographical congress London 1964. Praha 1964.

21. Chabot G., *Les Villes*, Aperçu de Géographie humaine. Paris 1948. — 22. Ivanička K., *Geografia priemyslu Hornej Nítry*. Acta geologica et Geographica Universitatis Comenianae, Geographica Nr. 2, Bratislava 1961. — 23. Ivanička K., *Význam socialistickej industrializácie pre ekonomický rozvoj Slovenska*. Dějepis a zeměpis ve škole, roč. 7, č. 7. — 24. Keuning H. J., *Een Typologie van de Nederlandse Steden*. Tijdschr. voor Economische und Sociale Geografie 1950. — 25. Konstantinov O. A., *O klasifikacii gorodov v ekonomičeskoj geografii*. Voprosy geografii, zv. 41, Moskva 1957. — 26. Kosiński L., *Gospodarcae podstawy rozwoju miast*. Práce Instytutu Urbanistyki i Architektury, z. 44, Warszawa 1956. — 27. Kosiński L., *Klasyfikacja funkcjonalna większych miast polskich według stanu z roku 1950*.

- Przegląd geograficzny 1958. — 28. Kosiński L., *Population and Urban Geography in Poland*. Geographia Polonica 1, 1964. — 29. Kosiński L., *Typy miast*. Práce Instytutu Urbanistyki i Architektury, z. 25, Warszawa 1955. — 30. Kosiński L., *Zagadnienia struktury funkcjonalnej miast polskich*, Przegląd geograficzny 1958.
31. Kostrowicki J., *O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast*. Przegląd geograficzny 1952. — 32. Lamoš T., *Sídlný zeměpis Kremnice*. Bratislava 1948. — 33. Le Quen G., *La structure de la population active des agglomérations françaises de plus de 20 000 habitants*. Annales de Géographie 1960. — 34. Levčenko J. P., *Planirovka gorodov*. Moskva 1947. — 35. Majergojz I. M., *Gorodskije i selskije poselenija Čechoslovackoj Respubliki*. Voprosy geografii, zv. 45, Moskva 1959. — 36. Majergojz I. M., *K ekonomiko-geografičeskomu izučeniju gorodov*. Voprosy geografii, zv. 38, Moskva 1956. — 37. Mayer M. H., *Urban Geography*. American Geography. Syracuse 1954. Ruský preklad Amerikanskaja geografija, Moskva 1957. — 38. Mendöl T., *Általános településföldrajz*. Budapest 1963. — 39. Mendöl T., *Berufliche Struktur und Stadtbild als Merkmale des städtischen Charakters in Ungarn*. Ungarische Jahrbücher 1937. — 40. Michăilescu V., Herbst C., Băcănaru I., *Consideratii asupra criteriilor complexe de clasificare functională a oraselor*. Probleme de Geografie vol. IX, București 1963.
41. Minc A. A., Chorev B. S., *Opyt ekonomiko-geografičeskoj tipologii sovetskich gorodov*. Voprosy geografii, zv. 45, Moskva 1959. — 42. Moscheles J., *Le Caractère des Villes Tchécoslovaques*. Statistický obzor, Praha 1932. — 43. Nelson H. J., *A service classification of American cities*. Economic Geography 1955. — 44. Nelson H. J., *Some characteristics of the Population in similar service classifications*. Economic Geography 1957. — 45. Ogawara Yo., *Japan labour population and urban functions*. (Mapa v mierke 1:800 000. Vydal ju Geographical Survey Institute Kurosunacho, Chiba 1950.) — 46. Olsson W. W., *Economisk-geografisk karta över Sverige*. Stockholm 1946. — 47. Olsson W. W., *Economic Map of Europe*. Stockholm 1953. — 48. Pownall L. L., *The functions of the New Zealand towns*. Annals of the Association of American Geographers 1953. — 49. Rajman J., *Próba klasifikacji funkcjonalnej pozarolniczych ośrodków pracy w województwie krakowskim*. Rocznik naukowo-dydaktyczny WSP w Krakowie, Prace geograficzne, z. 10, Kraków 1962. — 50. *Readings in Urban Geography*. Sborník prác z geografie miest zostavený H. M. Mayerom a C. F. Kohnom. Chicago 1959.
51. Sandru I., Cucu V., *Classification of the types of towns in Rumunia*. Revue roumaine de géologie, géophysique et géographie. Série de Géographie, t. 8, 1964. — 52. Sandru I., Cucu V., Poghiric P., *Contribution géographique à la classification des villes de la République populaire roumaine*. Annales des Géographie 1963. — 53. Sorre M., *Les fondements de la Géographie Humaine*, zv. 3, L'Habitat. Paris 1952. — 54. Schwarz Gabriele, *Allgemeine Siedlungsgeographie*, 2. vyd., Berlin 1961. — 55. Srb V., Kučera M., *Nová klasifikace městských obcí v Československu*. Sborník Československé společnosti zeměpisné, Praha 1962. — 56. Staněk O., *Stanovení výhledového počtu obyvatelstva měst*. — 57. *Stavba měst a vesnic*. Praha 1957. — 58. Straszewicz L., *The size and structure of currency circulation as a typological criterion of towns*. Geographia Polonica 2, 1964. — 59. Trewartha G. T., *Chinese Cities: Origins and Functions*. Annales of the Association of American Geographers XLII, 1952. — 60. Tricart J., *Cours de Géographie Humaine*. Fasc. II L'Habitat urbain. Paris 1957.
61. Verešík J., *Príspevok ku geografii obyvatelstva Trnavy*. Geografický časopis VIII, Bratislava 1956. — 62. Vologodcev I. K., *Osobennosti razvitija gorodov Ukrajiny*. Charkov 1930. — 63. Votrubec Ct., *Der gegenwärtige Stand und die weitere Entwicklung der tschechoslowakischen Städte*. Geographische Berichte 1963. — 64. Vorobjev V. V., *Typy gorodskich poselenij Juga Vostočnoj Sibiri*. Voprosy geografii, Moskva 1959. — 65. Wejchert K., *Osiedla miejske — struktura zawodowa-typy miast*. Studium planu krajowego I, Warszawa 1947. — 66. Werwicki A., *Changes in the basic functions of towns in lower Silesia and their influence on urban development*. Geographia Polonica 3, 1964.

CONTRIBUTION À LA CLASSIFICATION FONCTIONNELLE DES VILLES DE LA SLOVAQUIE TELLES QU'ELLES EXISTAIENT EN 1961

La mise au point de la classification fonctionnelle des villes attira l'intérêt des géographes principalement ces deux dernières décennies. A côté des descriptions générales des principaux types fonctionnels des villes données dans les manuels de géographie urbaine, on voit apparaître toute une série d'études dans lesquelles les auteurs cherchent à déterminer par diverses méthodes les types fonctionnels des villes des différents pays et régions. L'auteur du présent article subdivise les ouvrages traitant la classification fonctionnelle des villes en 4 groupes d'après les critères employés.

Le premier groupe comprend les travaux dans lesquels les types fonctionnels des villes sont distingués d'après la structure des occupations de la totalité de la population urbaine ou de la population active seule. A ce groupe appartiennent les travaux de Ch. D. Harris sur la classification fonctionnelle des villes des Etats-Unis, de W. William-Olsson sur la classification fonctionnelle des localités de la Suède et des villes de l'Europe de plus de 10 000 habitants, de Y. Ogasawara — sur celle des villes du Japon, de H. J. Keuning — sur celle des villes hollandaises, de L. L. Pownall — sur celle des villes de la Nouvelle Zélande, de K. Wejchert sur les types des villes polonaises, de V. V. Bodrin sur les villes de la Hongrie, deux ouvrages de H. J. Nelson consacrés aux types fonctionnels des villes des U. S. A. de plus de 10 000 habitants, et autres. A la différence des autres auteurs, Nelson ne tient pas compte de la population active dans l'agriculture et la sylviculture qui, pour lui, ne sont pas des activités urbaines; il laisse également de côté les services communaux considérant que leur rôle dans la banlieue n'est pas très important. Nelson calcule la moyenne du nombre des personnes actives dans différentes branches de l'économie nationale et distingue les types d'après l'écart par rapport au standard.

Dans les travaux du second groupe, les villes sont différenciées d'après la structure professionnelle de la population. Autrement dit ce n'est pas la population urbaine totale qui est prise en considération, mais la population active seulement, divisée en groupe fondamental ou générateur de villes et en groupe de services. Cette différenciation en groupes tient compte du rôle que ceux-ci jouent dans l'apparition et le développement des villes. Le groupe fondamental comprend la population occupée dans les entreprises, les usines et les institutions dont l'importance dépasse les limites de la ville et montre en même temps la situation et le rôle de celle-ci dans la vaste zone préurbaine. Le groupe de services comprend la population active dans les entreprises et les institutions qui satisfont seulement aux besoins internes de la ville. Ce groupe n'a donc qu'une importance secondaire. Ce sont les urbanistes et les économistes — en premier lieu J. P. Levtchenko (U. R. S. S.) et H. Hoyte (U. S. A.) — qui ont proposé la classification fonctionnelle des villes. Les géographes acceptèrent la conception desdits auteurs tout d'abord dans leurs études analytiques. J. Kostrowicki fut le premier à l'utiliser pour classer les agglomérations de la Pologne. Pour mettre en évidence le groupe fondamental les auteurs procèdent soit par la méthode indirecte en construisant le modèle standard de la ville et en distinguant les types d'après l'excédant de ce standard (G. Alexandersson, G. Le Guen), soit en attribuant directement certaines entreprises et établissements au groupe fondamental et d'autres — au groupe de services (J. Kostrowicki, J. W. Alexander, L. Kosiński). La typisation est basée sur le groupe fondamental, les types sont déterminés d'après l'importance que présentent les différentes branches de ce groupe. Les auteurs polonais ont détaché du groupe fondamental la population travaillant hors de la ville, ce qui leur permit de distinguer plus spécialement les localités-satellites.

Le troisième groupe comprend les travaux dans lesquels les auteurs tout en établissant la classification d'après l'activité de la population — les uns distinguant le groupe fondamental et le groupe de services, les autres — la population active dans son ensemble — font intervenir d'autres critères, par exemple la grandeur des villes, l'arrivée au travail des gens résidant hors

de la ville (Rajman), l'accroissement de la population, les aires d'attraction des villes et différents indices économiques (I. Sandru, V. Cucu, P. Poghir, V. Mihailescu, C. Herbst, I. Bacanaru).

Dans les travaux du quatrième groupe la classification n'est pas établie d'après les occupations de la population — elle se base sur des critères tout différents, par exemple sur la circulation de la monnaie, son intensité et sa structure (L. Straszewicz).

Dans la littérature géographique tchécoslovaque, le premier ouvrage traitant la classification fonctionnelle des villes a été publié en 1932. Melle J. Moscheles y passe en revue les villes de la Tchécoslovaquie de plus de 10 000 habitants. Elle examine la population active dans les cinq branches principales de l'économie nationale d'après le recensement de 1921. L'étude des professions clés occupant plus de 10 % de la population l'amène à distinguer les types fonctionnels de villes. Une classification fonctionnelle des villes et agglomérations de la Slovaquie, telles qu'elles étaient en 1950, est due à O. Bašovský. Cet auteur classe les villes et les localités slovaques d'après les activités de la population rapportant aux agglomérations urbaines celles dont les habitants employés dans l'agriculture constituent moins de 35 % de la population active totale. Il définit les types fonctionnels en se basant sur la proportion des activités représentées et la totalité de la population non agricole. Il rapporte au groupe fondamental la totalité de la population non agricole active dans les entreprises d'importance intra-ou extra-urbaine, au groupe desservant la ville — la population employée dans l'agriculture seulement.

Dans la présente étude nous établissons la classification fonctionnelle des villes de la Slovaquie telles qu'elles étaient en 1961. Les données se rapportent à 109 agglomérations reconnues urbaines par la Commission spéciale de travail constituée de géographes, sociologues, urbanistes et démographes qui siègea auprès de l'ancien Bureau des Statistiques d'Etat à Prague. Cette attribution a été faite après examen minutieux de tous les indices qui caractérisent la population urbaine. Le matériel du recensement du 1 mars 1961 nous a servi de base pour l'étude. Les données indispensables pour la classification fonctionnelle ont été recueillies et traitées en trois étapes. La première étape consista en une analyse des activités des populations des différentes villes d'après les données de la Commission centrale de contrôle populaire et de statistique. Ces données ne suffisaient pas pour la classification fonctionnelle parce qu'elles ne tenaient pas compte de la population résidant hors de la ville qui venait y travailler et dont une partie est à inclure dans le groupe fondamental de ladite ville. D'autre part ces données n'envisagent pas, séparément, la population active qui va travailler hors de la ville. Puisque, en Slovaquie, beaucoup d'habitants se déplacent quotidiennement pour aller au travail, il a fallu établir le nombre de ceux qui arrivent dans les différentes villes en tenant compte de leurs domiciles et de leurs occupations, ainsi que le nombre de ceux qui s'en vont des villes pour travailler dans d'autres centres. Nous l'avons fait d'après les bandes tabulaires préparées spécialement à cet effet des cartes perforées du recensement de la population qui, pour la première fois, constatait, entre autres, le déplacement de la population pour aller au travail. A la troisième étape nous avons dénombré la population active habitant la ville et venant y travailler en groupe fondamental et groupe de services (fig. 1). Seule la constatation directe dans le matériel primaire — les cartes de recensement de 1961 — nous a permis de le faire. Vu la quantité énorme de matériel nous avons adopté la méthode de représentation qui a fait ses preuves à L. Kosiński. Les études ont porté sur 20 % des bulletins de recensement pour les grandes villes, sur 25 % pour les petites. Nous avons vérifié les données ainsi obtenues en les comparant avec les résultats de l'étude détaillée de la structure fonctionnelle de la population active totale de quelques villes du Sud-Ouest de la Slovaquie. Nous avons pu dénombrer exactement la population active dans l'agriculture, les services publics et l'économie municipale que nous ne rapportons pas au groupe fondamental ainsi que différentes activités industrielles et économiques. Cette distinction a été possible grâce aux bandes tabulaires contenant les données sur 99 branches économiques et industrielles classifiées de façon très détaillée avec différenciation de la population qui habite la ville et y travaille, celle qui vient travailler dans la ville et celle qui est occupée hors de la ville. Pour distinguer les deux grands groupes — fondamental et de services — de la population nous avons procédé comme les auteurs soviétiques et polonais, c'est-à-dire nous avons attribué au premier groupe la population active dans les entreprises et les institutions dont

l'importance dépasse les limites de la ville, au second groupe — la population employée dans l'agriculture ainsi que dans les entreprises et établissements d'importance locale. Nous avons placé dans le groupe fondamental tous les étudiants des écoles supérieures, 50 % des élèves des écoles professionnelles et des classes supérieures des écoles secondaires, c'est-à-dire de établissements d'enseignement dont l'importance dépasse le rayon de la ville et dont une partie des élèves vient des environs plus ou moins éloignés. Nous distinguons encore, dans le groupe fondamental, la population active qui va travailler hors de la ville car, quelles que soient ses occupations, ses revenus favorisent l'économie de la ville. Si dans les travaux des autres auteurs les types fonctionnels sont établis d'après les groupes fondamental et de services, dans le nôtre, la population venant travailler dans la ville, qui a une importance considérable dans le groupe fondamental, est également prise en considération. Cela a nécessité un travail assidu dans les documents primaires du recensement de la population qui avait eu, dans son programme, la mise en évidence du déplacement de la population active hors de sa résidence. Dans le groupe fondamental nous avons distingué les activités que voici: 1. industrie, 2. bâtiment, 3. transports, 4. commerce et finances, 5. santé publique et assistance sociale, 6. instruction publique et culture, 7. administrations et autres, 8. population travaillant hors de la ville. Le pourcentage des populations du groupe fondamental actives dans les branches ci-dessus nous permet de reconnaître, pour 1961, les groupes des types fonctionnels suivants des villes de la Slovaquie:

A. Villes à fonctions spécialisées (monofonctionnelles)

B. Villes à fonctions complexes (multifonctionnelles)

C. Villes de résidence (satellites)

Nous envisageons comme villes à fonctions spécialisées celles dont la population active dans une certaine branche constitue plus de 50 % de tout le groupe fondamental. Parmi les villes industrielles nous distinguons les villes très industrielles avec plus de 70 % de la population du groupe fondamental actif dans l'industrie, les villes industrielles et les villes industrielles avec fonction subordonnée de services où, à côté de l'activité industrielle spécialisée, qui est prépondérante, les activités de services sont assez bien représentées. Nous avons rapporté au groupe B les villes à fonctions complexes (multifonctionnelles) où aucune branche n'occupe 50 % de la population du groupe fondamental. Lorsque une ou deux fonctions sont plus importantes que les autres et occupent ou moins 1,5 de la moyenne des pourcentages de la population active dans les autres branches, on distingue les villes à fonctions multiples dont la ou les principales sont: 1. la fonction industrielle, 2. les fonctions industrielle et de transport, 3. la fonction industrielle avec fonction services subordonnée, 4. la fonction transports, 5. la fonction résidence, 6. la fonction transports et commerce, 7. sans fonction prépondérante, 8. villes peu industrialisées à fonctions multiples.

Nous considérons comme villes de résidence (satellites) celles dont 50 % de la population du groupe fondamental se déplace quotidiennement pour travailler dans un lieu qui n'est pas sa résidence, et principalement dans un même centre (par exemple de Jur et Šamorín à Bratislava). Dans les villes ayant à la fois la fonction résidence et la fonction industrielle plus de 40 % de la population appartenant au groupe fondamental est active dans l'industrie de la ville-même, tandis que la moitié à peu près va travailler ailleurs, généralement dans un centre peu éloigné. La structure fonctionnelle de la population des différents types de quelques villes est représentée sur les figures 2, 3, 4, 5, 6 et 7.

L'auteur passe ensuite en revue les divers types fonctionnels des groupes urbains de grandeurs différentes et envisage la proportion de chacun des groupes distingués de la population — fondamental, de services et inactif — dans lesdits types. Le groupe fondamental qui détermine le rôle et l'activité économique de la ville est particulièrement important dans les agglomérations à fonctions spécialisées (pour les villes très industrielles 51,2 %, pour les villes faiblement industrialisées à fonctions complexes 23,4 % à peine). Ledit groupe est plus important dans les villes de plus de 20 000 habitants que dans les petites villes; il est le plus petit dans les agglomérations urbaines comptant de deux à cinq mille habitants. Le groupe de services est le plus petit dans les villes-résidences, les villes-résidences avec fonction industrielle et les autres villes à fonction résidence bien marquée. Le plus haut pourcentage de la population inactive se

trouve dans les villes-résidences et les petites villes industrialisées à fonctions complexes (2—5000 habitants).

Pour terminer l'auteur examine la distribution géographique des différents types fonctionnels des villes (voir carte fig. 4).

Traduit du slovaque par V. Andrusová

Fig. 1. Structures de la population active de Nové Zámky. A. Structure de la population active habitant Nové Zámky. B. Structure de la population active habitant Nové Zámky et venant travailler à Nové Zámky, séparément — habitants allant au travail hors de la ville. Les tranches délimitées par des traits pleins représentent la population active habitant et travaillant à Nové Zámky, par des traits interrompus — la population venant travailler à Nové Zámky. C. Structures du groupe fondamental et du groupe de services détachés de la population active habitant Nové Zámky et venant y travailler. Les traits pleins délimitent les tranches qui représentent la structure du groupe fondamental, les traits interrompus — la structure du groupe de services. P — industrie, S bâtiment, D — transports, O — commerce et finances, Z — santé publique, Š — instruction publique et culture, A — administration et autres, K — services communaux, Po — agriculture.

Fig. 2. Structure du groupe fondamental des villes à fonctions spécialisées. 1 — villes très industrielles, 2 — villes industrielles, 3 — villes industrielles avec fonction services subordonnée, 4 — centres de transports, 5 — centres de cure et de repos. a — industrie, b — bâtiment, c — transports, d — commerce et finances, e — santé publique, f — instruction publique et culture, g — administrations et autres, h — habitants travaillant hors de la ville.

Fig. 3. Villes à fonctions spécialisées (exemples). 1 — villes très industrielles, 2 — villes industrielles, 3 — villes industrielles avec fonction services subordonnée, 4 — centres de transports, 5 — centres de cure et de repos. P — industrie, S — bâtiment, D — transports, O — commerce et finances, Z — santé publique, Š — instruction publique et culture, A — administration et autres, M — habitants travaillant hors de la ville.

Fig. 4. Structure du groupe fondamental des villes à fonctions complexes (multifonctionnelles). 1 — villes à fonction industrielle prépondérante, 2 — villes à fonctions industrielle et de transport prépondérantes, 3 — villes à fonction industrielle prépondérante et fonction services subordonnée, 4 — villes à fonction transports prépondérante, 5 — villes à fonction résidence prépondérante, 6 — villes à fonctions services et commerce prépondérantes, 7 — villes sans fonction prépondérante, 8 — villes peu industrialisées. a — industrie, b — bâtiment, c — transports, d — commerce et finances, e — santé publique, f — instruction publique et culture, g — administrations et autres, h — habitants travaillant hors de la ville.

Fig. 5. Villes à fonctions complexes (exemples). 1 — villes à fonction industrielle prépondérante, 2 — villes à fonctions industrielle et de transports prépondérantes, 3 — villes à fonction industrielle prépondérante et fonction services subordonnée, 4 — ville à fonction de transports prépondérante, 5 — villes à fonction résidence prépondérante, 6 — villes à fonctions de services et de commerce prépondérantes, 7 — villes sans fonction prépondérante, 8 — villes peu industrialisées. P — industrie, S — bâtiment, D — transports, O — commerce et finances, Z — santé publique, Š — instruction publique et culture, A — administrations et autres, M — habitants travaillant hors de la ville.

Fig. 6. Structure du groupe fondamental des villes-résidences (satellites). 1 — villes-résidences, 2 — villes-résidences industrielles. a — industrie, b — bâtiment, c — transports, d — commerce et finances, e — santé publique, f — instruction publique et culture, g — administrations et autres, h — habitants travaillant hors de la ville.

Fig. 7. Villes-résidences (satellites) (exemples). 1 — villes-résidences, 2 — villes-résidences industrielles. P — industrie, S — bâtiment, D — transports, O — commerce et finances, Z — santé publique, Š — instruction publique et culture, A — administrations et autres, M — habitants travaillant hors de la ville.

Fig. 8. Types fonctionnels des villes de la Slovaquie en 1961.

I — Structure du groupe fondamental: 1 — industrie, 2 — bâtiment, 3 — transports, 4 — commerce et finances, 5 — santé publique, 6 — instruction publique et culture, 7 — administrations et autres, 8 — habitants travaillant hors de la ville.

II — 9 — nombre des habitants actifs résidant dans la ville, 10 — nombre des habitants actifs venant travailler dans la ville. Les aires entre les ronds représentent les habitants venant travailler dans la ville.

III — Grandeur des villes d'après le nombre des habitants actifs.

IV — Types fonctionnels des villes: A — villes à fonctions spécialisées: 11 — villes très industrielles, 13 — villes industrielles, fonction de services subordonnée, 14 — centres de transports, 15 — centres de cure et de repos, B — villes à fonctions complexes (multifonctionnelles): 16 — à fonction industrielle prépondérante, 17 — à fonctions industrielles et de transports prépondérantes, 18 — fonction industrielle prépondérante et fonction de services subordonnée, 19 — fonction transports prépondérante, 20 — fonction résidence prépondérante, 21 — fonctions services et commerce prépondérantes, 22 — sans fonction prépondérante, 23 — villes peu industrialisées, C — villes-résidences (satellites): 24 — villes-résidences, 25 — villes-résidences industrielles.

V — Frontières administratives: 26 — de districts, 27 — de régions, 28 — d'Etat.